

Ljudska bezbednost - Zbornik studentskih radova

Izdavači

Misija OEBS-a u Srbiji

Centar za istraživanje javnih politika

Dizajn

Milica Dervišević

Štampa

Grid Studio Beograd

Tiraž

100 primeraka

ISBN 978-86-6383-080-6

CIP - Katalogizacija u publikaciji - Narodna biblioteka Srbije, Beograd

364.2::316.37(082)

LJUDSKA bezbednost : zbornik studentskih radova. - Beograd : Misija OEBS-a u Srbiji : Centar za istraživanje javnih politika, 2018 (Beograd : Grid studio). - 64, 64 str. ; 25 cm

Nasl. str. prištampanog prevoda: Human Security - Collection of Students'. - Oba rada štampana u međusobno obrnutim smerovima. - Tiraž 100. - Str. 7-10: Predgovor / Filip Stojanović. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-6383-080-6 (OEBS)

a) Лјудска безбедност - Зборници

COBISS.SR-ID 270939148

Objavlјivanje ove publikacije je omogućeno u okviru projekta Misije OEBS-a u Srbiji „Konsolidovanje procesa demokratizacije u sektoru bezbednosti u Republici Srbiji”, koji je finansijski podržala Švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju (Sida).

Napomena: Stavovi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorkama i njihovim saradnicima/saradnicama i ne predstavljaju nužno zvaničan stav Misije OEBS-a u Srbiji i Švedske agencije za međunarodnu razvojnu saradnju.

Ljudska bezbednost -
Zbornik studentskih radova

Sadržaj

PREDGOVOR	7
POSTKONFLIKTNA DRUŠTVA I PROLIFERACIJA MALOKALIBARSKOG I LAKOG ORUŽJA.....	11
NAČIN KOMUNIKACIJE MEĐU MLADIMA UPOTREBOM APLIKACIJA ZA UPOZNAVANJE (TINDER).....	24
BEZBEDNOST PEŠAKA U DRUMSKOM SAOBRAĆAJU U REPUBLICI SRBIJI I UTICAJ NA LJUDSKU BEZBEDNOST	37
BEZBEDNOST I ALTERNATIVNI SMEŠTAJ DECE NA TERITORIJI REPUBLIKE SRBIJE	51

PREDGOVOR

„Idea ljudske bezbednosti, iako jednostavna, po svoj prilici će revolucionisati društvo XXI veka“.¹

Ova smela tvrdnja, formulisana pre gotovo četvrt veka, u vreme nastanka tog sasvim novog, revolucionarno drugačijeg koncepta bezbednosti, nije se pokazala sasvim tačnom. Od 1994. godine do danas, koncept ljudske bezbednost pretrpeo je brojna preispitivanja i kritike, pre svega zbog svoje bezobalnosti, nedovoljne preciznosti i (pre) široke primene koja je znatno umanjila njegovu heurističku vrednost.² Ipak, ono što ga je uvelo u XXI vek je njegov jedinstveni pristup – fokusiranost na bezbednost pojedinca u zajednici i univerzalno usmerenje - posvećenost stvaranju uslova u kojima će svaki pojedinac imati mogućnosti da izabere svoj put i ostvari svoj vlastiti potencijal. Vek u kojem živimo doneo je brojne nove forme rizika, ali su ključna pitanja koja proističu iz koncepta ljudske bezbednosti - *Da li ću moći da prehranim porodicu? Da li ću izgubiti posao? Da li ću biti žrtva nasilja?* – ostala jednako relevantna.

Naša koleginica, koosnivačica Centra za istraživanje javnih politika i dugogodišnja direktorka, Svetlana Đurđević Lukić, po kojoj nosi ime konkurs Centra, bila je vrstan poznavalac koncepta ljudske bezbednosti i umela je iz da iz njegove širine uzme ono najbolje. Negovala je multisektorski i multidisciplinarni pristup i imala talenat da brojne teme – pre svega pitanja bezbednosti ranjivih grupa - pionirski uvede u bezbednosni diskurs u Srbiji. Uspevala je da privuče pažnju drugih istraživača i kreatora javnih politika da o ovim temama promišljaju i na osnovu pažljivo prikupljenih nalaza i analiza, delaju. Svetlana je poginula tragičnim slučajem pre dve godine. Na nju je kao pešaka, kada je prelazila na svoje zeleno svetlo naleteo autobus gradskog prevoza.

Od tada, dve godine za redom, u spomen na Svetlanin rad, Centar raspisuje istoimeni konkurs čiji je cilj da među mladim ljudima veoma različitog obrazovnog zaleđa podstakne želju da istražuju pretnje koje ugrožavaju bezbednost pojedinaca u zajednici.

1 UNDP (1994): Human Development Report str 22

2 Lipovac, M., & Glušac, L. (2011). Perspektive koncepta ljudske bezbednosti. Perspectives of the Human Security Concept). Kultura polisa, 16, 57-76.

I ove, kao i prošle godine pozvali smo studente osnovnih, master i doktorskih studija svih fakulteta u Srbiji da razmišljaju o sledećim temama: postkonfliktnim društvima i proliferaciji lakog i malokalibarskog oružja, bezbednosti ranjivih grupa, informacionoj (sajber) bezbednosti, prirodnim katastrofama i bezbednost u zajednici, i novim izazovima zdravstvene bezbednosti.

Imajući u vidu da sudski postupak u kojem se utvrđuje krivica za Svetlaninu pogibiju ni danas, dve godine kasnije, nije pravosnažno okončan, i da je Svetlanin slučaj samo jedan od brojnih slučajeva koji ostaju neprocesuirani, nekažnjeni, ili nedovoljno sankcionisani, odlučili smo da gore izlistanim temama dodamo još jednu - *bezbednost u saobraćaju*.

Želeli smo da i na ovaj način skrenemo pažnju na bezbednosnu pretnju koja svake godine u Srbiji uzima na stotine života, i na koju kreatori javnih politika, uprkos ogromnim pojedinačnim i gubicima po društvo, ostaju nemi.

U ovom zborniku predstavljena su četiri najbolja rada studentkinja i studenata osnovnih, master i doktorskih studija koji su poslali svoje radove na konkurs Centra. Svi radovi ocenjivani su u dva kruga, pre i posle procesa mentorstva koji su prošli uz pomoć istraživačica i istraživača Centra.

Rad Ljubomira Mitrovića, studenta osnovnih studija Fakulteta bezbednosti, na veoma sistematičan način predstavlja uticaje rasprostranjenosti malokalibarskog oružja na oporavak postkonfliktnih zajednica. Pored utvrđivanja korelacije između prisustva oružja i socio-ekonomskog razvoja društva, autor ispituje i predlaže načine za suzbijanje rasprostranjenosti malokalibarskog i lakog oružja. Kao jedan mogući model delovanja Ljubomir navodi proces razoružanja, demobilizacije i reintegracije (RDR) kao jedan od ključnih mehanizama postkonfliktne rehabilitacije. Naposljetku, umesto zaključka, autor se osvrće na efikasnost strategija za smanjenje prisustva vatrenog oružja. On ističe da nove strategije moraju pratiti savremene trendove, odnosno da moraju biti usmerene na specifičnu kulturu zajednica i razloge koji podstiču potražnju za oružjem.

Rad Katarine Pantelić, studentkinje osnovnih studija Fakulteta političkih nauka i Ljubice Vladušić, studentkinje doktorskih studija Geografskog fakulteta, bavi se korišćenjem aplikacije za upoznavanje – *Tinder*. Autorke preispituju bezbednosni aspekt sticanja novih poznanstava preko interneta, prepoznajući bezbednosne rizike po individualnu bezbednost. Da bi ispitale informisanost i stavove korisnika o merama bezbednosti i zaštiti podataka, autorke su uradile onlajn anketu i intervju. Rezultati sprovedenog istraživanja pokazuju da, iako do sada njihova bezbednost nije bila

ugrožena, korisnici aplikacije primenjuju određene mere predostrožnosti. Na primer, obaveštavaju najbliže o svom kretanju ili zakazuju sastanke na javnom mestu. Autorke takođe ukazuju da je neophodno kontinuirano raditi na normativnom unapređenju informacione bezbednosti.

Nikola Perišić, student osnovnih studija Fakulteta političkih nauka, bavio se stradanjem pešaka, najranjivije kategorije učesnika u saobraćaju, na teritoriji Republike Srbije u 2016. i 2017. godini. Autor nudi statistički prikaz stradanja pešaka u odnosu na ukupan broj nastradalih lica u saobraćajnim nezgodama i ukazuje na najranjivije učesnike u saobraćaju, najugroženija mesta, kao i na nedostatke u kaznoj politici. Nikolino istraživanje pokazuje da stradanje pešaka u saobraćaju nedvosmisleno prouzrokuje posledice nesagledivih razmera i ima uticaj na zdravstvenu, socijalnu i ekonomsku bezbednost, i celovitost porodice. Na kraju, autor nudi preporuke za unapređenje i pooštavanje kaznene politike prema učinocima prekršaja i krivičnih dela u oblasti bezbednosti saobraćaja, i predlaže načine za podizanje svesti kod svih učesnika u saobraćaju.

Doroteja Peković, studentkinja master studija Fakulteta političkih nauka, odabrala je temu iz oblasti zdravstvene bezbednosti, i ukazala na pitanja bezbednosti dece u alternativnom smeštaju. Zaštita dece od zanemarivanja, zlostavljanja i zloupotrebe prepoznata je kao važna oblast ljudske bezbednosti. Autorka navodi brojne načine na koje bezbednost dece može biti ugrožena– emocionalnim i vaspitnim zanemarivanjem, fizičkim nasiljem, seksualnim iskorišćavanjem ili radnom eksploatacijom. Ona kritički sagledava sadašnji sistem socijalne zaštite u Srbiji i preispituje institucionalne mehanizme zbrinjavanja. Izdvajanje deteta iz biološke porodice predstavlja kompleksan postupak koji za dete može imati traumatsko iskustvo, čak i kada je u njegovom najboljem bezbednosnom interesu. Kao najveće propuste u funkcionisanju alternativnog smeštaja dece autorka navodi manjak stručnih radnika, i nedostatak efikasne edukacije, posebno kada se radi o mentalno oboleloj deci. Doroteja ističe potrebu dodatne edukacije u radu sa decom koja imaju problema u ponašanju. Kao najvažniju preporuku autorka izdvaja pojačani rad na unapređenju boravka dece u institucijama socijalne zaštite, odnosno rad na povećanju osećaja njihove bezbednost tokom boravka u ovim ustanovama.

Zahvaljujemo se Odeljenju za demokratizaciju pri Misiji OEBS-a u Srbiji, koje je i ove godine prepoznalo značaj konkursa „Svetlana Đurđević Lukić“ za podsticanje mladih studentkinja i studenta da razmišljaju o ključnim pretnjama po ljudsku bezbednost. Takođe, želimo da se zahvalimo stručnom žiriju koji su činili dr Vladimir Bilandžić, dr Vanja Rokvić, dr Srđan Korać i Marina Tadić.

Milica Skočajić i Filip Stojanović, istraživači Centra pružili su stručnu podršku studentkinjama i studentima u procesu mentorstva i time doprineli kvalitetu radova u ovogodišnjem zborniku.

U Beogradu, decembra 2018. godine
sekretar Fonda „Svetlana Đurđević Lukić“
Filip Stojanović

POSTKONFLIKTNA DRUŠTVA I PROLIFERACIJA MALOKALIBARSKOG I LAKOG ORUŽJA

Ljubomir MITROVIĆ*, student osnovnih studija
Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti

Sažetak: *Proliferacija malokalibarskog i lakog oružja predstavlja uobičajenu pojavu u postkonfliktnim zemljama i značajan je faktor koji doprinosi eskalaciji i obnavljanju nasilja, dok ratom dezintegrisan državni sistem nema funkcionalne mehanizme za njeno suzbijanje. Posebna opasnost od lakog i malokalibarskog oružja postoji usled niskih troškova njegove nabavke, opšte dostupnosti, lakog rukovanja i prenosivosti, i visokih stopa smrtnosti koje može prouzrokovati. Prema procenama Small Arms Survey iz 2017. godine danas je u opticaju više od jedne milijarde komada lakog i malokalibarskog oružja širom sveta.*

Predmet istraživanja ovog rada jeste ispitivanje negativnih uticaja proliferacije malokalibarskog oružja na oporavak postkonfliktnih zajednica. Fokus rada stavljen je na ispitivanje direktnih i indirektnih posledica prisustva malokalibarskog i lakog oružja po socio-ekonomski razvoj društva i ljudsku bezbednost, odnosno ispitivanje razloga zbog čega ono neretko završava u pogrešnim rukama nakon okončanja sukoba. Pored navedenog, posebna pažnja posvećena je mehanizmima za suzbijanje i rešavanje problema proliferacije oružja.

Ključne reči: *postkonfliktna društva, SALW, proliferacija vatrenog oružja, ljudska bezbednost*

* ljubomir.mitrovic@hotmail.com

UVOD

Pod lakim i malokalibarskim oružjem (SALW)¹ podrazumeva se „oružje svakodnevnog uništenja“ s obzirom na to da je broj smrtnih slučajeva i povreda koje ono svakodnevno izaziva širom sveta viši negoli od bilo koje druge vrste oružja. Devet od deset smrtnih slučajeva prouzrokovanih ovim oružjem događa se u nekonfliktnim situacijama, dok se više od 50% upotrebljenog oružja nalazi u rukama nedržavnih akteri koji su van kontrole državnih vlasti (Wilson, 2014; Hazdra, 2007). U posleratnim zajednicama situacija je ozbiljnija s obzirom na to da je širenje oružja manje kontrolisano i može biti odgovorno za čak 93% žrtava na godišnjem nivou (Mack, 2014). O uzrocima ovih ishoda svedoče iskustva postkonfliktnih zemalja koja otkrivaju da se transferi oružja nastavljaju i nakon sukoba, dok najveći deo transfera predstavlja nezakonita trgovina (Upreti et al., 2010; Marsh, 2002).² Opasnost od trgovine SALW prepoznale su UN sredinom 1990-ih usvajanjem Akcionog programa za sprečavanje, suzbijanje i iskorenjivanje trgovine malokalibarskim i lakim naoružanjem u svim njegovim aspektima na globalnom nivou. Jedan od ključnih aspekata Akcionog Programa predstavlja upravljanje zalihama s obzirom na to da neadekvatno upravljanje pretvara zalihe u značajne izvore ilegalnog oružja, i povećava rizik od proliferacije (Amoa, 2014).³

Posledice širenja lakog i malokalibarskog oružja po postkonfliktne zemlje su brojne kako sa kratkoročnim, tako i sa dugoročnim efektima. Prvi efekti proliferacije koji će biti predstavljeni su uobičajeni i zasnovani na primerima brojnih postkonfliktnih zemalja poput Sudana, dok je situacija u državama Zapadnog Balkana iskorišćena kao primer dugoročnih uticaja i problema koje širenje malokalibarskog oružja stvara posle skoro dve decenije od okončanja sukoba na ovom prostoru. Neizostavan aspekt regulisanja SALW politike jesu programi razoružanja, demobilizacije i reintegracije koji iako opisani pri kraju rada predstavljaju njegovo težište. U poslednjem delu teksta analizirani su načini regulisanja proliferacije SALW na nacionalnom nivou kroz usvajanje strategija za kontrolu oružja, i međunarodne inicijative poput Mape puta za Zapadni Balkan.

-
- 1 Definicija malokalibarskog i lakog naoružanja (Small Arms and Light Weapons) koja se koristi u ovom Radu vodi se smernicama datim u Izveštaju panela državnih eksperata za malokalibarsko naoružanje (UNGA, 1997).
 - 2 Za detaljnije informacije o ilegalnoj trgovini oružjem posetite Small Arms Survey, Illicit trafficking.
 - 3 U postkonfliktnim društvima neadekvatno obezbeđene državne zalihe malokalibarskog i lakog oružja postaju izvor proliferacije u regionu (Marsh, Gugu, 2014).

EFEKTI PROLIFERACIJE LAKOG I MALOKALIBARSKOG ORUŽJA NA SOCIO-EKONOMSKI RAZVOJ POSTKONFLIKTNOG DRUŠTVA

Socio-ekonomske posledice nelegalne trgovine malokalibarskim oružjem su ogromne, dok je glavni uzrok proliferacije ljudski faktor (Acheson, 2014). Savet bezbednosti UN ukazao je da ilegalna trgovina malokalibarskim oružjem izaziva oružano nasilje i ima širok spektar negativnih posledica po socio-ekonomski razvoj, ljudska prava i bezbednost, uključujući nasilje nad ženama i devojčicama tokom i nakon rata (Cîrlig, 2015). Prema Međunarodnom komitetu Crvenog krsta, širenje SALW-a doprinosi produžavanju sukoba, kršenju međunarodnog humanitarnog prava i zakona o ljudskim pravima, dok se kulturno nasilje nastavlja i nakon sukoba (Cîrlig, 2015).

U posleratnom društvu širenja oružja dodatno doprinosi obnavljanju nasilja. Posledice SALW proliferacije na socio-ekonomski razvoj društva ispoljavaju se u vidu njegove stagnacije zbog povećane društvene potrošnje i siromaštva, a nemogućnosti sistema da iste zadovolji usled eskalacije oružanog nasilja.⁴ Mek dodaje da oružano nasilje ostavlja snažne psihološke posledice na preživjele, predstavlja sredstvo zastrašivanja, i u vezi je sa nasiljem nad ženama i devojčicama i nasiljem u porodici (Mack, 2014).⁵

Iako ne predstavljaju krajnji uzrok oružanog nasilja, zlodela i kršenja ljudskih prava često su podstaknuta malokalibarskim oružjem (Heinrich, 2006). Kada je pristup oružju slabo kontrolisan, a osećaj nesigurnosti pojačan, odmazda može dovesti do kriminalnog i anti-društvenog nasilja. Sukobi, društveno nasilje i oružani kriminal predstavljaju glavni uzrok ekonomske nerazvijenosti i kršenja ljudskih prava, a veoma često dovode i do uvećane potražnjom za oružjem. Usled povećanog priliva oružja može nastupiti militarizacija društva koja praćena kontinuiranim osećajem nesigurnosti, uz redukciju socijalnih i ekonomskih investicija podstiče obnavljanja oružanog nasilja i negativno utiče na socio-ekonomski razvoj (Heinrich, 2006). Istraživanja Svetske banke potvrđuju da je rizik od oružanog nasilja u korelaciji sa siromaštvom

4 Socio-ekonomski razvoj podrazumeva poboljšanje uslova života i sposobnosti za ispunjavanje osnovnih potreba (kao što su zdravstvo, obrazovanje, hrana), smanjenje nejednakosti i siromaštva, i povećanje kapaciteta ljudskih bića da ostvare svoj potencijal (AU, 2006).

5 Povezanost oružja sa nasiljem nad ženama i decom prepoznala je i međunarodna zajednica donošenjem Međunarodnog sporazuma o trgovini naoružanjem (eng. *Arms Trade Treaty*) u kojem se u članu 7. eksplicitno navodi da je zabranjeno izvoziti oružje na ona mesta gde se ona koriste za ubistva žene i dece (Zakon o potvrđivanju ugovora o trgovini naoružanjem, 2013).

i ekonomskom nerazvijenošću, nejednakošću, i neuspehim političkim institucijama (World Bank, 2011). Kolijer navodi da ekonomija pogođena građanskim ratom opada za oko 2,2% godišnje u odnosu na njen osnovni rast što znači da će nakon decenije rata društvo imati prihod za oko 20% niži nego pre sukoba (Collier, 1999). Kako bi okončale kriznu situaciju, države uz podršku međunarodne zajednice započinju postkonfliktni oporavak pokretanjem programa razoružanja, demobilizacije i reintegracije (RDR) bivših pobunjenika. Međutim, zbog oskudnih resursa i malih mogućnosti zapošljavanja, neefikasnost RDR programa je velika (Heinrich, 2006). Bez održivih mogućnosti za zapošljavanje bivši pobunjenici imaju teškoće da se integrišu u civilni život, i lako mogu biti vrbovani za različite oblike oružanog nasilja (Mueller, 2013).

Neosporno je da RDR programi predstavljaju važan instrument postkonfliktne rehabilitacije, ali niska stopa efikasnosti RDR procesa je ono što zabrinjava. Pokušaji redukcije oružja i demobilizacije bivših borkinja i boraca bez efektivnih društveno-pravnih i ekonomskih mera osuđeni su na propast, dok se izgledi za rasprostranjenost kriminala i obnavljanje sukoba uvećavaju.

EFEKTI PROLIFERACIJE LAKOG I MALOKALIBARSKOG ORUŽJA NA LJUDSKI RAZVOJ I LJUDSKU BEZBEDNOST U POSTKONFLIKTNOM DRUŠTVU

Širenje oružja smatra se jednom od glavnih prepreka u postizanju održivog ljudskog razvoja (Cîrlig, 2015).⁶ Proliferacija i zloupotreba oružja neminovno utiče na ljudsku bezbednost, bilo da govorimo o individualnoj, bilo o socijetalnoj bezbednosti. Uticaji proliferacije na ljudski razvoj manifestuju se direktno u vidu neposrednih smrti i povreda, ili indirektno kada podstiču kriminalitet i migracije, smanjuju ekonomsku aktivnost, i slično (Muggah, Batchelor, 2002). Bez efektivnih mehanizama za suzbijanje negativnih uticaja proliferacije lična zaštita postaje ključni aspekt razmatranja. Osećaj nesigurnosti stvara potrebu za posedovanjem oružja što izaziva ubranu i masovnu potražnju za oružjem. Međutim, istraživanja pokazuju da povećan broj oružja u rukama civila ne stvara nužno povećani osećaj bezbednosti, ali svakako može uticati da se nasilje obnovi ili podstakne (Muggah, 2005). S obzirom da se usled povećanja oružanog nasilja podstiče potražnja oružja kod civila radi sopstvene zaštite, samim tim se podstiče kultura nasilja koja kreira uslove olake i česte upotrebe oružja.

6 Ljudski bezbednosni okvir podrazumeva očuvanje sigurnosti pojedinaca, porodica, zajednica, i državnog i nacionalnog života u ekonomskoj, političkoj i društvenoj dimenziji (AU, 2006).

Nekontrolisano širenje i laka dostupnost SALW-a proizvodi brojne negativne efekte kako na pojedinca, tako i na zajednicu. Zbog tih negativnih efekata, širenje lakog i malokalibarskog oružja predstavlja jednu od ozbiljnih pretnji ljudskoj bezbednosti. Proliferacija SALW-a podriva ljudsku bezbednost više nego bilo koje drugo konvencionalno oružje. Postkonfliktne zajednice podložne su određenim faktorima rizika kao što su marginalizacija i isključenost pojedinih etničkih i političkih grupa iz društvenih procesa, nezaposlenost, socijalna nejednakost, i drugo. U odsustvu legitimne političke vlasti i efikasnog bezbednosnog sektora, uz dostupnost oružja i navedene faktore podstiče se široko rasprostranjena kultura nasilja (Muggah, Batchelor, 2002).

Može se zaključiti da je povećana prisutnost vatrenog oružja jedan od značajnih faktora koji doprinosi direktnom uvećanju oružanih napada što za posledicu ima ugrožavanje bezbednosti i razvoja ljudi. Međutim, u ovim situacijama kao poseban problem ističe se sklonost ugroženih pojedinaca da sporove rešavaju upotrebom smrtonosne sile umesto da koriste tradicionalnija i mirnija sredstva.

UTICAJ PROLIFERACIJE LAKOG I MALOKALIBARSKOG ORUŽJA NA SUSEDNE ZEMLJE

Osim povećanja broja žrtava i ugrožavanja bezbednosti ljudi u ratom zahvaćenim područjima efekti proliferacije utiču i na države u okruženju. Kojeg će opsega uticaj proliferacije biti zavisi od određenog regionalnog konteksta. U regionu Istočne Afrike jedan od uticaja proliferacije ispoljava se u vidu povećanja broja pobunjeničkih grupa (Sudan, Uganda), i pirata (Somalija, Kenija). Proliferacija lakog i malokalibarskog oružja povećala je efikasnost i smrtnost njihovih napada (Gikonyo, 2015). U periodu od 2012. do 2013. godine neke države Bliskog istoka skoro su udvostručile uvoz oružja.⁷ Opravdanje uvećanom uvozu oružja pronalazim u „pritajenim ratovima“ koje ove zemlje vode na teritoriji drugih država regiona. Takođe, ne treba se pitati da li je građanski rat u Jemenu samo eskalirao, ili je bio podstaknut regionalnim problemima Zapadne Afrike i Severnog dela Bliskog istoka. Epidemija kolere u Jemenu tokom 2017. godine rezultat je nefunkcionalnosti sektora javnog zdravstva i loše ekonomske situacije. Medicinske ustanove bile su preopterećene zbrinjavanjem žrtava malokalibarskog oružja a raspolagale su oskudnim resursima. Usled ograničenog pristupa civila zdravstvenoj zaštiti i socijalnim uslugama epidemija kolere mo-

7 Za detaljnije informacije videti na: <https://www.theguardian.com/world/2016/jun/06/arab-states-almost-double-small-arms-imports-report>.

gla se proširiti van granica Jemena. U takvoj situaciji ne bi bila ugrožena samo zdravstvena bezbednost stanovnika Jemena, već i drugih ljudi u regionu. Da bi se kod čitaoca stvorila realna slika skale uticaja proliferacije SALW, biće kratko ukazano na slučaj Ukrajine. Nakon eskalacije sukoba 2014. godine, velike količine SALW-a sli- le su se u Ukrajinu. Međutim, ovaj događaj nije potresao zemlje okruženja a veći deo naoružanja završio je u Iraku, Siriji i Libiji.⁸ Navedeno zaista govori u prilog činjeni- ci da posledice koje će proliferacija lakog i malokalibarskog oružja imati na susedne države upravo zavise od regionalnog konteksta.

Malokalibarsko i lako naoružanje na prostoru Zapadnog Balkana

Jedan od dugoročnih problema sa kojim se suočavaju postkonfliktne zajednice jesu viš- kovi naoružanja koji mogu predstavljati značajne izvore proliferacije ukoliko se sa njima pravilno ne raspolaze, kao što je slučaj sa državama na prostoru bivše Jugoslavije.⁹ Po- stoji nekoliko uzroka za postojanje ovih viškova. Zemlje SFR Jugoslavije su tokom regi- onalnih ratova devedesetih godina masovno uvećavale svoje zalihe.¹⁰ Kako su se tenzi- je i percepcija pretnji nakon sukoba izmenile, došlo je do smanjenja vojne proizvodnje i broja pripadnika koje su ove države zapošljavale u sektoru bezbednosti.¹¹ Uz to, nekoli- ko republika nekadašnje SFRJ je kroz članstvo u NATO-u prošlo kroz proces interopera- bilnosti, odnosno prilagođavanja standarda u naoružanju i vojnoj opremi. Države regiona (Albanija, BiH, Bugarska, Hrvatska, Srbija) sprovele su proces reformi sopstvenih oru- žanih i bezbednosnih snaga što je zahtevalo brojna prilagođavanja tokom naoružavanja istih. Mora se ukazati i na postojanje široko rasprostranjene kulture posedovanja oružja u regionu koja je proistekla iz tradicije oslobodilačkih pokreta i smatra se dragocenom po- rodičnom baštinom i elementom ponosa (Đurđević-Lukić, 2014).

Ono što zabrinjava jeste činjenica da je u regionu prodaja poželjan metod oslobađa- nja od viškova vatrenog oružja za koju se vlade zemalja Jugoistočne Evrope zalažu pre nego za njegovo uništavanje. Istraživanja pokazuju da zemlje u regionu pokuša-

8 Opširnije videti na: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-arms-insight/ukraine-after-war-becomes-a-trove-for-black-market-arms-trade-idUSKCN1050ZE>.

9 Problem sa viškom oružja danas imaju i države regiona (Bugarska, Rumunija, Albanija).

10 Broj komada SALW-a u Jugoslaviji 1989. godine bio je procenjen na oko šest miliona, od čega je oko 800.000 bilo ilegalnog porekla (Davis, 2002). Prema sadašnjim procenama na prostoru Zapadnog Balkana u opticaju je između 3,6 i 6,2 miliona komada oružja (Čarapić, 2014).

11 SFRJ je bila među vodećim proizvođačima malokalibarskog oružja sa godišnjim izvozom u vrednosti od 3 milijarde dolara. Raspolagala je aparatom odbrane sa oko 2,2 miliona pripadnika (Đurđević-Lukić, 2014).

vaju da prodaju viškove pod uslovom da je oružje u funkciji, dobrom fizičkom stanju, i da se može bezbedno transportovati (Lazarević, 2010: 6). Proces uništavanja SALW-a i municije uglavnom se sprovodi ukoliko se viškovi ne mogu prodati.

Trenutno najveći problem sa viškom malokalibarskog i lakog oružja na prostoru Zapadnog Balkana imaju Srbija i Crna Gora koje su lideri u ovoj oblasti. Prema procenama na svakih 100 stanovnika u ove dve države dolazi oko 40 komada lakog oružja (Stojanović, Đorđević, 2018). Od ukupnog broja SALW-a na prostoru Albanije, BiH, Crne Gore, Makedonije, Srbije i Kosova koji se procenjuje na oko 6 miliona komada oružja prema analizama Small Arms Survey iz 2018. godine, samo u Srbiji ima više od 2,6 miliona komada oružja od čega je preko 1,5 miliona ilegalnog porekla. Zabrinjavajući je i podatak da u regionu Zapadnog Balkana između 500.000 i 1,6 miliona domaćinstava poseduje vatreno oružje (Čarapić, 2014). Ukoliko se govori o vrstama i tipovima naoružanja koja cirkulišu regionom, istraživanja Small Arms Survey iz 2012. godine pokazuju da od 157.000 komada registrovanog oružja u Makedoniji većinu čine pištolji, revolveri i drugo dugocevno naoružanje (SAS, 2012a). Istraživanja sprovedena u Srbiji pokazuju da od skoro 1,2 miliona komada registrovanog vatrene oružja, oko 90% čine upravo iste vrste oružja kao u Makedoniji (SAS, 2012b). Isto istraživanje pokazuje da je u Crnoj Gori u opticaju oko 100.000 komada istog tipa naoružanja, dok je broj neregistrovanog oružja procenjen između 40.000 do 80.000 komada.

Velike količine malokalibarskog i lakog oružja u rukama civila na prostoru Jugoistočne Evrope za posledicu ima zloupotrebu oružja koja je posebno izražena prilikom rodno zasnovanog nasilja. Prema istraživanjima, u Jugoistočnoj Evropi muškarci čine apsolutnu većinu kada je reč o posedovanju i zloupotrebi oružja, dok sa druge strane žene retko poseduju oružje i češće su žrtve nego počiniteljke nasilja (Božanić, 2016).¹² Broj ubistava izvršenih vatrenim oružjem u regionu Zapadnog Balkana čini oko 44% od ukupnog broja ubistava što je značajno više u odnosu na 30,5% i 35,1% u Severnoj, odnosno Zapadnoj Evropi (Čarapić, 2014). Prema podacima Svetske zdravstvene organizacije Hrvatska, Crna Gora i Srbija su na vrhu liste po broju samoubistava izvršenih vatrenom oružjem (Del Frate, Mugellini, 2012).

12 Od 874.000 registrovanih korisnika vatrene oružja u Srbiji, 94% čine muškarci. Slična situacija je u Crnoj Gori gde većinu od 80.000 licenciranih korisnika oružja čini muška populacija (SAS, 2012).

BORBA PROTIV PROLIFERACIJE LAKOG I MALOKALIBARSKOG ORUŽJA U POSTKONFLIKTNOM OKRUŽENJU

U međunarodnoj zajednici postoji opšti konsenzus da je najbolji način za rešavanje problema proliferacije kroz programe razoružanja, demobilizacije i reintegracije (Mueller, 2013). Međutim, uspešnost realizacije RDR programa zavisi od stepena dezintegrisanosti države/regiona.¹³ Postoji nekoliko razloga za to. Naime, ekonomska reintegracija borkinja i boraca u postkonfliktne zajednice zbog oskudnih resursa, ograničene infrastrukture i mogućnosti za zapošljavanje, znatno je otežana. Jedan od problema posebno u zemljama Trećeg sveta, jesu deca vojnici. Mnogi su bili premladi kada su postali borci tako da nemaju formalnog obrazovanja niti osnovnih veština potrebnih na tržištu rada. Osim ekonomskih ograničenja postoji i snažan psihosocijalni element koji sprečava proces demobilizacije bivših pobunjenika jer mnogi od njih boluju od postraumatskog stresnog poremećaja koji prevladuje kod muške populacije. Da bi proces demobilizacije bio moguć neophodno je da postoji adekvatna psihološka podrška zajednice i zakonski okvir koji bi onemogućili obolelim ratnim veteranima pristup vatrenom oružju.

Kako je u kriznim i promenljivim okolnostima socijalna bezbednost ugrožena, zajednice nastoje da očuvaju suštinske vrednosti uprkos mogućim ili stvarnim pretnjama. Iako sve navedene mere ulaze u standardni obrazac ponašanja i delovanja u postkonfliktnoj situaciji, može se izraziti doza sumnje u uspešnost njihove realizacije imajući u vidu da dezintegrisan sistem nema mogućnosti da pruži ovakav vid podrške borkinjama i borcima. Iskustva Sudana govore u prilog ovoj tezi. Nakon isteka šestogodišnjeg roka za realizaciju, RDR program se pokazao neuspešnim po pitanju redukcije oružja i demobilizacije pobunjenika usled niskih stopa odziva za pristup programu (Mueller, 2013). Kao glavne prepreke uspešne realizacije RDR programa u Sudanu ističu su ograničene mogućnosti zapošljavanja, i neprihvaćenost bivših boraca i borkinja od strane lokalnih zajednica. Sa druge strane, Narodnooslobodilačka armija Sudana podsticala je pobunjenike na lojalnost time što je odvajala značajan deo budžeta za njihove potrebe i na taj način ih odvrćala od učestvovanja u RDR programu (Muggah, 2005), čime je istovremeno razvijala osećaj pripadnosti strukturi kod pobunjenika. Da bi se bivši borci i borkinje osetili društveno prihvaćenim i korisnim, podrška zajednice je od presudnog značaja u RDR procesu. Somalija stavlja potpu-

13 Severni i Južni Sudan suočavali su se sa jedinstvenim situacijama koje su sprečile uspešnu implementaciju RDR programa. Program je okončan 2011. godine bez značajnijeg uspeha.

no drugačije izazove pred RDR program. Ključne prepreke RDR implementacije jesu nedostatak transparentnosti prilikom odlučivanja o preporukama datim programom i brojne smrtne osude pobunjenika (Felbab-Brown, 2015). U ovakvim slučajevima neophodno je formiranje privremenih institucija vlasti uz posredovanje međunarodnih aktera. Pošto su smrtne presude najteži vidovi kažnjavanja, može doći do otežavanja RDR procesa. Stoga je, iako radikalno dosta blaža mera, amnestiranje borkinja i boraca možda prilagodljivija mera, jer bi se na taj način dobila saglasnost drugih pobunjenika za demobilizaciju.¹⁴

Dok se humanitarne organizacije zalažu za uključivanje žena i dece u RDR proces, drugi su protiv jer smatraju da će programi tada biti manje efikasni (Hanson, 2007). Razlog tome je da u datim okolnostima RDR programi pored toga što zahtevaju značajna prilagođavanja usled povećanja broja pobunjenika koje treba demobilisati, zahtevaju i drugačiji tretman žena i dece od odraslih boraca zbog čega treba biti posebno obazriv prilikom njihovog uključivanja u proces. Učestvovanjem u RDR procesu zajedno sa drugim pobunjenicima, žene i deca mogu biti izloženi diskriminaciji i psihološkom nasilju od strane odraslih boraca, naročito ukoliko su ti pobunjenici njihovi bivši komandanti od kojih su se oni odmetnuli. Posebno treba voditi računa o uključivanju žena u RDR programe u konzervativnim kulturama.

UMESTO ZAKLJUČKA

Kontrola malokalibarskog i lakog naoružanja u postkonfliktnim zajednicama zahteva integrisani pristup i efektivne strategije redukcije vatrenog oružja. RDR programi predstavljaju prvi korak u stvaranju bezbednijeg okruženja bez oružja. Pravi izazovi nastupaju godinama, čak decenijama kasnije kao u slučaju država nekadašnje Jugoslavije. Nove strategije moraju pratiti nove trendove. One ne bi trebale biti usmerene samo na kontrolu širenja naoružanja, već i na kulturu i razloge koji podstiču potražnju oružja. Strategije kontrole proliferacije mogu smanjiti količine SALW-a u određenoj meri, ali ono i dalje postoji kao problem. Na ovo nam ukazuju brojna iskustva država Afrike i Jugoistočne Evrope. Opasnost od proliferacije prepoznaju mnoge zemlje evropskog i afričkog kontinenta čiji se odgovor manifestuje kroz usvajanje strategija za kontrolu proliferacije na nacionalnom i regionalnom planu. Proliferacija SALW-a na Afričkom kontinentu regulisana je brojnim regionalnim inicijativama,

14 Prilikom procesa amnestiranja moraju se definisati stogi kriterijumi jer treba imati u vidu da su amnestije suprotne interesu viktimiziranih populacija i kao takve mogu voditi u odmazdu.

poput Najrobi Protokola.¹⁵ Neke afričke države poput Južnog Sudana širenje oružja kontrolišu i na nacionalnom nivou kroz aktivnosti Biroa za bezbednost zajednice i kontrolu malokalibarskog oružja. Ruanda i Burundi usvojili su nekoliko zakona kojima se određuje visina provizije na oružje i posredovanje pri trgovini naoružanjem.

U Evropi, zemlje Zapadnog Balkana godinama unazad pokušavaju da nacionalnim i regionalnim strategijama stave pod kontrolu širenje oružja, ali bez značajnijeg uspeha. Usvajanjem Strategije za kontrolu streljačkog i lakog oružja 2010. godine za period do 2015. godine, Republika Srbija je pokušala da unapredi kontrolu SALW-a mada bez vidljivijih rezultata.¹⁶ U periodu od 2003. do 2012. godine Srbija je uništila oko 110.000 komada SALW-a (UNDP, 2012). Tokom 2017. godine u Srbiji je uništeno oko 18.000 komada oružja.¹⁷ Jedan od zanimljivih mehanizama pokrenut 2012. godine od strane Centra za kontrolu SALW-a u Jugoistočnoj Evropi jeste internet platforma „Oružje na meti“ koja pruža mogućnost lakšeg identifikovanja vatrenog oružja na teritoriji Srbije. Zahvaljujući platformi možemo saznati više o kulturi naoružanja iz perspektive prosečnog građanina Republike Srbije. Međutim, prilikom analize podataka prikupljenih pomoću platforme „Oružje na meti“ predlažem opreznost jer ne možemo biti sigurni u verodostojnost unetih podataka.

Ono što obećava kada je reč o kontroli širenja malokalibarskog i lakog oružja na prostoru Zapadnog Balkana jeste nova regionalna inicijativa Mapa puta za Zapadni Balkan kojom je predviđeno da do 2024. godine ovaj region postane bezbednije mesto. Kreatori Mape puta sagledali su problem proliferacije iz različitih perspektiva, a ono što bih istakao jeste mogućnost građana da predaju svoje oružje bez obaveze dokazivanja porekla oružja ili bez odgovornosti ako su ga nabavili na nezakonit način. Ovo je zaista obećavajući potez.

15 Države potpisnice Najrobi Protokola su: Burundi, DR Kongo, Džibuti, Etiopija, Eritreja, Kenija, Ruanda, Sejšeli, Sudan, Tanzanija i Uganda.

16 U periodu od 2005. do 2009. godine od građana je oduzeto 6.284 komada ilegalnog oružja (Strategy on small arms and light weapons control in the Republic of Serbia, 2010).

17 Opširnije videti na: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/30595/eu-helps-destroy-18000-small-arms-serbia_en.

LITERATURA

Acheson, R. (2014). Considering the human cost at BMS5. *Small Arms Monitor*, 6(5), 1-2.

Amoa, D. B. (2014). Stockpile management: a top priority? *Small Arms Monitor*, 6(4), 1-2.

African Union. (2006). *Report on the elaboration of a framework document on Post-Conflict Reconstruction and Development (PCRD)*. Addis Ababa: Conflict Management Division, Peace and Security Department, Commission of the African Union.

Božanić, D. (2016). *Rod i malokalibarsko i lako oružje u Jugoistočnoj Evropi*. Beograd: SEESAC

Bhattacharjee, A., Gadkarim, A. H. (2012). *Evaluation of Sudan Disarmament, Demobilization and Reintegration Programme: Final Report*. New York: UNDP

Felbab-Brown, V. (2015). *UN DDR in an Era of Violent Extremism: Is it Fit for Purpose?* New York: UN

Čarapić, J. (2014). Handgun Ownership and Armed Violence in the Western Balkans. *Small Arms Survey*, (4), 1-16.

Cîrlig, C. C. (2015). *Illicit small arms and light weapons*. Brussels: European Parliamentary Research Service.

Collier, P. (1999). On the Economic Consequences of Civil War, *Oxford Economic Papers*, 51, 168-183.

Davis, I. (2002). *Small arms and light weapons in the Federal Republic of Yugoslavia: The nature of the problem*. London: Saferworld.

Del Frate, A. A., Mugellini G. (2012). The Crime Drop in „Non-Western” Countries: A Review of Homicide Data. *The International Crime Drop: New Directions in Research*, 134-155.

Đurđević-Lukić, S. (2014). *Small Arms and Human Security in the Western Balkans: Beyond conflict and fatal victims*. Belgrade: Public Policy Research Centre.

Eavis, P. (2002). SALW in the Horn of Africa and the Great Lakes Region: Challenges and Ways Forward. *The Brown Journal of World Affairs*, 9(1), 251 - 260.

GIIS. (2007). *Small Arms Survey 2007: Gun and the City*. Geneva: Graduate Institute of International Studies.

Gikonyo, J. (2015). *The illicit proliferation and use of small arms and light weapons and human security in East Africa: A case study of Kenya*. Master work. Nairobi: University of Nairobi.

Hazdra, P. (2007). *Small Arms - Big Problem: A Global Threat to Peace, Security and Development*. Vienna: National Defence Academy, Austrian Ministry of Defence and Sports.
Hanson, S. (2007). *Disarmament, Demobilization, and Reintegration (DDR) in Africa*. New York: Council on Foreign Relations.

Heinrich, M. (2006). *Small Arms and Development: The results of the UN Small Arms Review Conference 2006 and their policy implications*. Geneva: International Peace Bureau.

Lazarević, J. (2010). Višak naoružanja u jugoistočnoj Evropi: Politike i prakse država. *Small Arms Survey*, (1), 1-16.

Mack, D. (2014). *What next? Thoughts for global civil society working on arms control and armed violence reduction*. São Paulo: Instituto SoudaPaz.

Marsh, N. (2002). *Two Sides of the Same Coin? The Legal and Illegal Trade in Small Arms*. *The Brown Journal of World Affairs*, 9(1), 217-228.

Marsh, N., Gugu D. (2014). *Preventing Diversion: The Importance of Stockpile Management*, PRIO Paper. Oslo: PRIO.

Muggah, R. Batchelor, P. (2002). *Development Held Hostage: Assessing the Effects of Small Arms on Human Development - A Preliminary Study of the Socio-Economic Impacts and Development Linkages of Small Arms Proliferation, Availability and Use, report*. New York: UNDP.

Mueller, K. (2013). *Disturbing the Peace: SALW in Post-Conflict Sudan and South Sudan*. Independent Study Project (ISP) Collection. 2525. Preuzeto 27. avgust 2018, sa https://digitalcollections.sit.edu/isp_collection/2525.

Muggah, R. (2005). No Magic Bullet: A Critical Perspective on Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR) and Weapons Reduction in Post-conflict Contexts. *The Round Table*, 94(379), 239-252.

Salton, D. (2013). Starving the Dark Markets: International Injunctions as a Means to Curb Small Arms and Light Weapons Trafficking. *Connecticut Law Review*, 46(1), 369-414.

Stojanović F., Dorđević S. (2018). *Oružje ponovo na meti*. Preuzeto 29. Septembra 2018, sa <http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/6831/Oruzje-ponovo-na-meti.shtml>.

The United Nations. (1997). *General and complete disarmament: Small arms (A/52/298), Fifty-second session, Item 71 (b) of the provisional agenda*. New York: The UN.

Upreti, R. B., Sharma, R. S., Pyakuryal, N. K., Ghimire, S. (2010). *The Remake of a State: Post-conflict Challenges and State Building in Nepal*. Kathmandu: South Asia Regional Coordination Office of the Swiss National Centre of Competence in Research (NCCR North-South) and Human and Natural Resources Studies Centre (HNRSC), Kathmandu University.

Wilson, M. (2014). Instruments of Violence: Weapons Control Efforts to Reduce and Prevent Armed Violence. *Policy Paper*, 3, 1-12.

World Bank. (2011). *Violence in the City: Understanding and Supporting Community Responses to Urban Violence*. Washington, DC: World Bank.

NAČIN KOMUNIKACIJE MEĐU MLADIMA UPOTREBOM APLIKACIJA ZA UPOZNAVANJE (TINDER)

Katarina PANTELIĆ*, Studentkinja osnovnih studija
Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

Ljubica VLADUŠIĆ, Studentkinja doktorskih studija
Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet

Sažetak: *Internet je postao najlakši način za sticanje novih poznanstva bez presije da se ostavi dobar utisak kao prilikom razgovora licem u lice. Pitanja bezbednosti su u ovom domenu još uvek nedovoljno istražena. Stupanje u kontakt sa poznanstvima ostvarenim preko interneta može voditi ugrožavanju lične bezbednosti. Od svih aplikacija za upoznavanje mladi najviše koriste Tinder. Njegova upotreba i njihova iskustva o tome izneta su u anketi prema kojoj korisnici (preko 80%) Tindera nisu osećali strah za svoju bezbednost na sastancima i da su se partneri predstavili u preko 90% slučajeva onakvim kakvim jesu. I pored toga, potrebno je da se poboljša zakonska zaštita korisnika ovih aplikacija na teritoriji Srbije, jer postojeći zakoni u manjoj meri regulišu ovu oblast.*

Ključne reči: *komunikacija, Tinder, bezbednost, aplikacije za upoznavanje, sajber bezbednost*

* kety.pantelic@gmail.com

UVOD

Internet danas predstavlja vodeći vid komunikacije. Slanje fotografija, video klipova, korišćenje raznih aplikacija zahteva ostavljanje ličnih podataka korisnika, što dovodi u pitanje njihovu bezbednost. Time se bavi Internet pravo¹, koje predstavlja jedno od najmlađih grana prava. Ono se između ostalog bavi internet bezbednošću. Danas najveći problem na Internetu predstavlja zaštita podataka korisnika interneta. Na društvenim mrežama i aplikacijama, provajderi prikupljaju podatke o ličnosti korisnika (uz njihovu saglasnost) koristeći te informacije radi ostvarivanja sopstvene dobiti. U sklopu Krivičnog zakonika Republike Srbije nalazi se odeljak koji reguliše krivična dela na internetu pod nazivom „Krivična dela protiv bezbednosti računarskih programa u Republici Srbiji“². Za prevare na internetu i zloupotrebu podataka propisana je kazna do 3 godine zatvora u skladu sa stepenom prevare. Sa druge strane, prava pojedinaca, odnosno zaštita njihovih podataka na internetu nije regulisana na pravi način. Svuda u svetu postoji vremenski rok čuvanja ličnih podataka, ne može se tvrditi da su ti rokovi i ispoštovani, a svaki pravni sistem ima drugačiju zaštitu podataka.³ Ova vrsta podataka je u Evropskoj uniji regulisana Opštom uredbom o zaštiti podataka GDPR. Srbija je kroz dva pravna dokumenta napravila pomak u ovoj oblasti radi uspostavljanja informatičke bezbednosti. Radi se o Strategiji razvoja informacione bezbednosti u Republici Srbiji za period 2017-2020 i Zakonu o informacionoj bezbednosti u kojima je prepoznat *online* prostor kao moguće sredstvo narušavanja bezbednosti građana. Bezbednost celokupnog *online* prostora postali su fokus državnog delovanja kako zbog protoka i kontrole digitalnih podataka, upravljanja resursima (internet domen), tako i zbog formiranja standarda koji će u budućnosti definisati funkcionisanje društva.

Ljudi su socijalna bića i ne mogu bez komunikacije. Primarni medij je ljudski govor. Bez njega kroz verbalni i neverbalni govor je nemoguće komunicirati. S obzirom da je čovek socijalno biće on ne može bez interakcije sa drugim ljudima. Govor i jezik ne služe samo za izražavanje misli, već i za njihov razvoj (Rot, 2004). Komunikologija je proučavanje procesa putem kojih se prenose poruke i njihove refleksije (Fiks, 1982). Da bi se komunikologija bolje razumela i razvijala treba postaviti razliku između pojmova informisanja i komunikacije. Komunikacija je pojam koji se odnosi na vezu između dva subjekta, a informisanje je sadržaj i svrha te veze. Kao što ver-

1 Izvor: <http://www.milic.rs>

2 Izvor: <http://www.milic.rs>

3 Izvor: <http://www.milic.rs>

balno komuniciramo, tako se komunikologija bavi i neverbalnom komunikacijom, putem znakova, simbola i boje. (Mirkov,2012). Komuniciranje predstavlja jednu od najdinamičnijih aktivnosti u ljudskom društvu. Sa stanovišta komunikologije čovek predstavlja „animal symbolicum“, čovek je izgradio svet informacija koji je jednak i svetu ljudi i svetu stvari (Tjurou, 2012). Komunikacija je jedna od važnijih potreba čoveka, a Internet je jedno od sredstava koje zadovoljava tu potrebu uključujući i aplikacije za upoznavanje.

Korišćenje aplikacija za upoznavanje je iz godine u godinu sve više u upotrebi. U Americi se broj korisnika ovih aplikacija u 2015. godini povećao za tri puta u odnosu na 2013. godinu. Takođe, 80% Amerikanaca smatra da je onlajn upoznavanje dobar način za odabir partnera, dok sa druge strane 45% njih misli da ovaj način upoznavanja nije bezbedan. Žene u većem procentu (53%) smatraju da upoznavanje preko interneta nije bezbedno, u odnosu na mušku populaciju u okviru koje je 38% saglasno sa ovom konstatacijom (Smith, 2016). U 73.3% slučajeva konverzaciju preko aplikacije započinju muškarci (Masden and Edwards, 2015). Aplikacije za upoznavanje okružuju i negativni aspekti kao što je podatak da najveći broj brakova koje su sklopili korisnici ovih aplikacija završi se u prvoj godini (Drell, 2018). Tinder predstavlja aplikaciju napravljenu 2012. godine za android i ajfon koja je prvenstveno bila zamišljena za upoznavanje novih ljudi.⁴ Tinder više koriste muškarci, ali prema istraživanjima broj žena se povećava. Žene koriste više Tinder iz razloga što im omogućava sigurnost jer je povezan sa Fejsbukom, preporučujući im prijatelje zajedničkih prijatelja na osnovu njihovih interesovanja koja ih spajaju. Danas na Tinderu ima 1.5 milijardi korisnika (Greenfield, 2013). Najviše ga koriste studenti sa prosečnim starosnim dobom od 23 godine, a najveći broj korisnika je izjavio da preko Tindera želi da nađe partnera za ozbiljnu vezu (Sumter S.,Vandenbosch and Ligtenberg, 2016). Tinder je najposećenija aplikacija za upoznavanje na svetu (Drell, 2018). Dnevno ovu aplikaciju instalira između 10.000 i 20.000 ljudi (Bosker, 2013). Glavna opasnost odnosno rizik za bezbednost jeste lažno predstavljanje. Predstavljanje na sajtovima za upoznavanje je i glavna briga lica koja imaju profile. Zato se u većini slučajeva predstavljaju kao veoma privlačne osobe prosečne težine i visine (Caspi, 2007).

Zbog sve većeg broja korisnika Interneta, bezbednost u sajber prostoru je sve češća tema i žiža interesovanja savremenog društva. Zbog toga se bezbednost u realnom svetu ne može posmatrati odvojeno od bezbednosti u sajber svetu (Tomić, Pažun i Ilić, 2015). Prilikom komuniciranja u sajber prostoru, korisnici razmenjuju informacije koje mogu biti zloupotrebene ili lažne. Pažnju treba usmeriti na sam način komunikacije i skrivene sadržaje poruka.

4 Izvor: <https://tinder.com/>

Tinder kao mesto za izlazak novog doba - bezbedno ili ne?

Kretanje na internetu ima svojevrzne bezbedonosne izazove. Internet korisnici „za sobom“ ostavljaju digitalne tragove. Na osnovu tih tragova može se izvršiti analiza karakteristika vlasnika tragova. Da bi računari mogli međusobno da komuniciraju napravljani su različiti tzv. TCP/IP protokoli. Oni služe za identifikaciju mreže na koju je korisnik povezan i za identifikaciju računara. Ovo je jedan od razloga zbog čega se anonimnost na internetu dovodi u pitanje (Milosavljević, Veinović i Grubor, 2009).

Aplikacija Tinder može se instalirati besplatno u Plej prodavnici. Prilikom instaliranja aplikacije korisnicima se prikazuju smernice za privatnost i uslovi korišćenja. Korisniku je na raspolaganju da li će ih pročitati ili ne i da li će ih prihvatiti. Nakon prihvatanja, od korisnika se traži da se prijave ili putem Fejsbuka ili putem broja mobilnog telefona. Prilikom prijavljivanja putem broja mobilnog telefona korisnik popunjava broj, a zatim mu stiže tekstualna poruka sa identifikacionim kodom. Posle toga se od korisnika traži imejl adresa i lozinka koja treba da sadrži jedno slovo, jedan broj i najmanje ukupno osam znakova. Popunjava se ime korisnika koje će biti njegovo ime na aplikaciji Tinder, datum rođenja i pol. Takođe se traži fotografija koja će služiti kao profilna i ukoliko korisnik želi da je izabere sa svog uređaja, traži se dozvola aplikaciji da pristupi datotekama na uređaju. Nakon toga, sledi pitanje, želi li korisnik da se pristupi njegovoj lokaciji. Ukoliko korisnik želi da izbrise profil na Tinderu, pojavljuje se pitanje, zašto to želi da uradi (kao povratna informacija na koju mora da odgovori tj. da izabere jedan od navedenih razloga ili da napiše sam). Prvi utisak korisnici imaju na osnovu njegove/njene profilne fotografije. Ako su korisnici zainteresovani da vide više (upoznaju osobu), on/ona mogu da uđu na profil korisnika na kojem se prikazu fotografije, tekstualni opis o korisniku i zajednički prijatelji na Fejsbuku i Fejsbuk „lajkovi“. Korisnici pomeraju na levo da odbiju i na desno da prihvate potencijalne partnere za dopisivanje. Ako je pomeranje na desno obostrano, oni odmah počinju da komuniciraju (Ward, 2016).

Prilikom izbora anonimnog načina komunikacije javljaju se različiti motivi koji mogu biti korisni i štetni. Pravo na anonimnost se smatra odbranom od tlačenja, maltretiranja, osvete, cenzure ili diskriminacije i samim tim se smatra vitalnom komponentom slobode govora ili slobode izražavanja (Virkof, 2010). Zbog osetljivosti informacija, bitno je zaštititi se od njihove zloupotrebe. Zakonom o informacionoj bezbednosti se uređuju mere zaštite od bezbednosnih rizika u informaciono-komunikacionim

sistemima. Prema članu Zakona o informacionoj bezbednosti⁵, lica moraju biti svesna rizika u koji se upuštaju jer informacije koje su podeljene mogu uticati na njihovu informacionu bezbednost. Cilj ovog istraživanja predstavlja ispitivanje ponašanja osoba – korisnika Tindera usmerenih ka čuvanju njihove bezbednosti, kao i njihovim stavovima prema ovim pitanjima.

Metod

U radu je korišćena kvalitativna metoda odnosno intervju radi detaljnijeg upoznavanja sa fenomenom i kvantitativna metoda, odnosno anketa radi ispitivanja ponašanja osoba na Tinder aplikaciji.

Instrumenti

U cilju istraživanja primenom metode intervjuja urađeni su razgovori sa jednom muškom i ženskom osobom. Na taj način su dobijene informacije o tome šta su ispitanici očekivali od Tindera i da li su se osećali bezbedno koristeći ovu aplikaciju. Obe osobe su odgovarale na ista pitanja. Ovi podaci su nam pružili vredan uvid u aspekte koje korisnici interneta smatraju važnim i samim tim kreirali osnov za konstrukciju ankete.

Drugi korak bila je konstrukcija ankete koja se služila osvetljavanju motiva za korišćenje aplikacije i očekivanja korisnika. U anketi⁶ je učestvovalo 174 ispitanika od toga je bilo 58,6% žena i 41,4% muškaraca. Od ukupnog broja ispitanika njih 100 je išlo na sastanke. Prosek godina iznosi 22, što nam govori da je ova mreža kao što je i pretpostavljeno više korišćena među mlađom populacijom. Ispitanicima je postavljeno petnaest pitanja. Anketa se sastojala iz dva dela: jedan deo su popunjavali korisnici koji su koristili aplikaciju i nisu išli na sastanke, a drugi deo oni koji su išli na sastanke. Ispitanicima je bilo na raspolaganju da navedu razloge zbog čega nisu odlazili na iste.

Eksploracija

Primenom metoda intervjuja dobijeni su rezultati koji će biti obrazloženi u nastavku. Naš učesnik koristi ovu aplikaciju već dve godine.⁷ U tom periodu ispitanik je upo-

5 Izvor: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_informacionoj_bezbednosti.html

6 Anketa je odrađena u avgustu 2018. godine

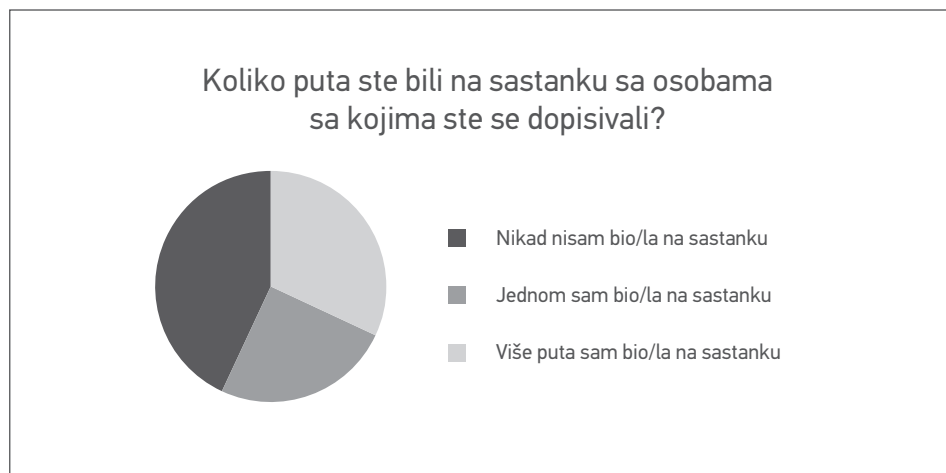
7 Podaci dobijeni od ispitanika, avgust 2018.

trebom Tindera lično upoznao oko 25 osoba. Učesnica takođe koristi aplikaciju dve godine.⁸ Njeno iskustvo je ipak manje jer je ukupno izašla na 5 sastanaka.

Na osnovu ovih intervjuja može se doći do sledećih zaključaka. Muški ispitanik, za razliku od ženskog nikoga nije obavestavao o sastancima na koje ide. Oba ispitanika su prisustvovala sastancima na kojima su ih partneri odbijali gestovima ili fizičkim izgledom, pored toga oboje su osećali neku vrstu nelagodnosti prilikom upoznavanja ljudi, usaglasivši se da nije bilo razlike u informacijama koje su dobili putem aplikacije i onih uživo. Oba ispitanika su imala loših iskustava prilikom upoznavanja. Ženski ispitanik se nekoliko puta emotivno vezao za osobu pre ličnog upoznavanja, za razliku od muškog ispitanika. Na osnovu prethodno navedenog može se zaključiti da su oboje saglasni oko odgovora na većinu pitanja i da suštinski ova aplikacija manje više slično „deluje“ na oba pola. Takođe, dolazi se do zaključka da oboje imaju neki vid anksioznosti koji se manifestuje prilikom upoznavanja ljudi, što rezultira da su introvertne osobe, pa stoga ne pružaju priliku svakome. To smanjuje mogućnost negativnih situacija prilikom upoznavanja preko ove aplikacije.

Rezultati

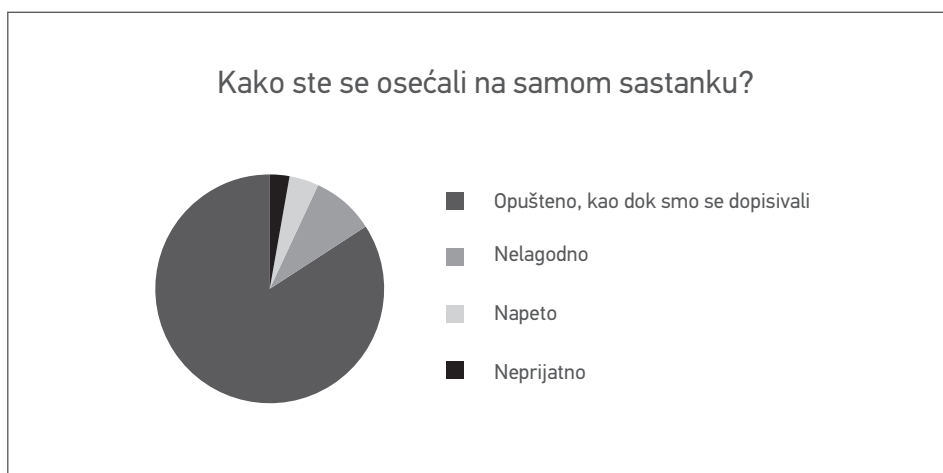
Na osnovu sprovedene ankete dobijeni su sledeći rezultati:

Grafikon br. 1 – Broj sastanaka ostvarenih putem aplikacije

⁸ Podaci dobijeni od ispitanika, jul 2018.

Kao razlozi za odustajanje od sastanka navedeni su sledeći: mišljenje da takve veze nisu ostvarive (22,5%), na drugom mestu je bio odgovor da se nisu osećali bezbedno (18,3%), dok je na trećem mestu bio odgovor – strah da neće ispuniti očekivanja suprotne strane (4,2%). Kada ove odgovore uporedimo i sa intervjuisanim licima možemo doći do zaključka da je jedan od ključnih odgovora strah od nezvesnosti, trema, kao i bezbednost što je i učesnica navela u intervjuu. Što se tiče bezbednosti 77% ispitanika je dalo potvrđan odgovor na pitanje: Da li ste obavestili nekoga od prijatelja/rođaka/poznanika kada ste krenuli na sastanak? Ovo govori o tome da ljudi ne pristupaju baš olako upoznavanjima ljudi preko interneta, već vode računa o svojoj bezbednosti. Procenat od 47% ispitanika imao je izvesnu dozu straha kada je odlazio na sastanak, a njih 18.3% se nije osećalo bezbedno.

Grafikon br. 2 – Osećanja u vezi sa sastancima ostvarenim putem aplikacije

Možemo zaključiti da njih 83,8% nisu imali negativna iskustva na ovom tipu sastanka. Takođe, važne aspekte ovih iskustava osvetljava pitanje – „Da li je partner nekim gestom ili fizičkim izgledom ulivao strah“ 99% učesnika je reklo ne. Što znači da su na osnovu gestova, verbalne i neverbalne komunikacije na sastanku uvideli da neće doći u neku neprijatnu situaciju sa osobom prekoputa, kao i to da je 92% označilo da se partner predstavio na sastanku onako kako se predstavio i putem aplikacije Tinder, dok je 4% označilo „ne“ kao odgovor. Ova razlika od 7% može se interpretirati razočaranjem (osobe sa kojima su izašli su drugačije izgledale od fotografija, uživo nisu bili tako zanimljivi...), ali da nisu bili uplašeni za svoju bezbednost.

Loših iskustava na sastancima imalo je 13,1% ispitanika, a kao razlog za to su navedene (neke) situacije - da je profil bio lažan (došla je druga osoba na sastanak), pre-

velika očekivanja od sastanka i velike karakterne razlike, napadan pristup partnera, razočaranost u drugu osobu (nezanimljiva, nesigurna). Pozitivnim stranama ove aplikacije doprinose odgovor da je 37,8% ispitanika stupilo u vezu (od toga 16,3% i dalje u vezi).

Diskusija/Zaključak

Danas upotreba aplikacija za upoznavanje uzima sve više maha. Tradicionalni načini upoznavanja „licem u lice“ se sve manje primenjuju među mladima. Internet i društvene mreže postaju polje delovanja gde se započinje virtuelno upoznavanje koje nekad pređe u „živo“ a nekada i ne. To zavisi od karaktera osoba sa druge strane ekrana, njihove iskrenosti u dopisivanjima i stepena straha od ličnog upoznavanja. Bezbednost takvih vrsta kontakata sa osobama koje smo upoznali virtuelno se svodi na to da ljudi moraju biti veoma oprezni. Javna mesta, obaveštavanje najbližih osoba o mestu sastanka spadaju u neophodne mere predostrožnosti. Naravno, putem komunikacije preko interneta može se manje – više shvatiti o kakvom tipu osobe se radi. Prilikom kontakta uživo, čitanje neverbalnih znakova pored verbalne komunikacije formiraće sliku o osobi koja sedi preko puta. Zato je neophodno obratiti pažnju na svaki detalj komunikacije i preduzeti neophodne, već gore pomenute mere prilikom odlaska na sastanak.

U vremenu kada je internet dostupan svima i okuplja sve veći broj korisnika, ovaj način komunikacije je sve češći. Razlog za to je lakoća stupanja u kontakte kada su osobe „sakrivene“ iza profila na društvenim mrežama, dok lična interakcija zahteva smelost u pristupu i „otkrivanje sebe“ drugoj osobi. Zato je neophodno da korisnici budu svesni rizika u koji se upuštaju i da time ne ugroze svoju bezbednost.

Pitanje bezbednosti upotrebom ove aplikacije stavilo je u fokus tematiku bezbednosti lica korisnika prilikom ličnog kontakta, više nego prilikom korišćenja same aplikacije. U Srbiji je Zakon o informacionoj bezbednosti donesen tek 2016. godine, a paragrafi u drugim zakonima koji se tiču informacione bezbednosti su doneseni takođe u skorijem periodu, tako da je ova vrsta zaštite i dalje na neki način nepoznanica za građane, a samim tim i za mlade ljude korisnike raznih vrsta aplikacija za upoznavanje, u ovom slučaju Tindera. Poželjno je usmeravati se u pravcu edukacije u ovom sektoru, pogotovo mladi ljudi (starosnih granica od 15-24 godine najviše koriste internet u svetu, 71% od ukupne populacije - od toga je prosek godina korisnika Tindera na osnovu ankete 22 godine) koji su najveći korisnici kako aplikacija za upoznavanje, tako i interneta uopšte.

Upoznavanje preko interneta nosi određene rizike. Na osnovu intervjuja i ankete dolazimo do zaključka da ljudi preduzimaju neke mere predostrožnosti zaštite na sastancima (obaveštavaju najbliže, nalaze se na javnim mestima). Ipak, prilikom intervjuisanja korisnika Tindera, može se zaključiti da korisnici i pored mera predostrožnosti nisu dovoljno upućeni na koji način mogu da zaštite svoje podatke na internetu. Na to utiče i nepostojanje adekvatne zakonske zaštite. Negativne strane Tindera predstavljaju iskustva koja su se svodila na razočarenje u osobu koju upoznaju (nije bio zanimljiv kao što su mislili), kao i neka vrsta ugroženosti (kada je partner bio napadan ili kada se pojavila druga osoba, a ne ona koju su čekali). Tako da nije bilo slučajeva gde je bezbednost bila ugrožena. Kao neke od pozitivnih strana upotrebe Tindera predstavlja to da je 92% ispitanika navelo da se partner predstavio onakvim kakvim jeste, kao i da 83,8 % ispitanika nije imalo negativna iskustva prilikom upoznavanja osobe uživo.

LITERATURA

Bosker, B. (2013). Why tinder has us addicted: The dating app gives you mind-reading powers. Preuzeto sa: http://www.huffingtonpost.com/2013/04/09/tinder-dating-app_n_3044472.html. Pristupljeno 02.09.2018.

Vorhof D. (2010). Internet i pravo na anonimnost u: Sloboda izražavanja na Internetu. Beograd: Centar za razvoj Interneta.

Greenfield, R. (2013). Tinder: A hook-up app women actually use. The Wire. Preuzeto sa: <http://www.thewire.com/technology/2013/02/tinder-hook-app-women-actually-use/62584/>. Pristupljeno 12.09.2018.

Drell C. (2018). The Best Dating Apps, According to People Who Hate Using Dating Apps. Preuzeto sa: <https://www.marieclaire.com/sex-love/news/g3757/best-dating-apps/>. Pristupljeno 05.09.2018.

Knapp M., Hall J. (2010). *Neverbalna komunikacija u ljudskoj interakciji*. Zagreb: Naklada Slap.

Masden C., Edwards K. (2015). *Understanding the Role of Community in Online Dating*. Atlanta: GVU Center and School of Interactive Computing Georgia Institute of Technology.

Milić D. (2018). Internet pravo. Preuzeto sa : <http://www.milic.rs>. Pristupljeno 01.09.2018.

Milosavljević M., Veinović M. i Grubor G. (2009). Informatika. Beograd: Čugura Print

Mirkov L. (2012). Neverbalna komunikacija bojama u javnom nastupu. CM - *Časopis za upravljanje komuniciranjem* br. 25 str. 125-142.

Zakon o informacionoj bezbednosti ("Sl. glasnik RS", br. 6/2016 i 94/2017). Dostupno na: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_informacionoj_bezbednosti.html.

Pravni portal (2017). Obaveze u vezi sa primenom Zakona o informacionoj bezbednosti – Akt o bezbednosti IKT sistema. Preuzeto sa: <https://www.pravniportal.com/akt-o-bezbednosti-ikt-sistema/>. Pristupljeno 03.09.2018.

Rot, N. (2004). *Znakovi i značenja*. Beograd: Plato.

Smith, A. (2016). 15% of American adults have used online dating sites or mobile dating apps. Pew Research Center. Preuzeto sa: <http://www.pewinternet.org/2016/02/11/15->. Pristupljeno 22.09.2018.

Sumter S., Vandenbosch L., Ligtenberg L. (2016). Love me Tinder: Untangling emerging adults' motivations for using the dating application Tinder. *Telematics and Informatics*, 34 (1), 67-78.

Tinder (2012). Prevlači. Spoj se. Časkaj. Preuzeto sa <https://tinder.com/>. Pristupljeno 19.09.2018.

Tomić S., Pažun B., Ilić D. (2015). Bezbednost podataka na internetu. Beograd. *Zbornik radova – Limen*, str. 588-593

Tjurou Dž. (2012). Mediji danas. *Uvod u masovne komunikacije*. Beograd: Klio

Unicef (2018). Deca u digitalnom svetu. Preuzeto sa: <https://www.unicef.org>. Pristupljeno 02.09.2018.

Fiks Dž. (1982). *Introduction to Communication Studies*. London: Methuen & Co. Ltd

Caspi A. (2007). Self Presentation and its Perception in Online Dating Websites. Preuzeto sa: https://www.openu.ac.il/personal_sites/avner-caspi/download/Caspi_AOIR.pdf. Pristupljeno 05.09.2018.

Ward J. (2016). What are you doing on Tinder? Impression management on a matchmaking mobile app. *Information, Communication & Society*. 20:11, 1644-1659.

Prilog

Ispitanici su popunjavali polja sa brojem godina i kog su pola. *Pitanja koja su korišćena u anketi:*

Kada ste prvi put počeli da koristite aplikaciju Tinder?

Koliko osoba poznajete koje koriste ovu aplikaciju?

Koliko puta ste bili na sastanku sa osobama sa kojima ste se dopisivali?

Ispitanici koji su dali odgovor na prethodno pitanje da nikada nisu bili na sastanku, postavljeno im je pitanje:

Zbog čega nikada niste otišli na sastanak sa osobama sa kojima ste se dopisivali?

Ispitanicima koji su na isto pitanje dali potvrđan odgovor (da su bili na sastanku određen broj puta), postavljena su im sledeća pitanja:

Da li ste obavestili nekoga od prijatelja/rođaka/poznanika kada ste krenuli na sastanak?

Da li ste uspeli da se zaljubite pre nego što ste osobu sa kojom ste se dopisivali, upoznali/videli?

Kada ste odlazili na sastanak sa osobom sa kojom ste se dopisivali, da li ste imali neku dozu straha?

Kako ste se osećali na samom sastanku?

Da li je partner primetio da ste nervozni ili da se nelagodno osećate?

Da li Vam je partner nekim gestom ili fizičkim izgledom ulivao strah?

Da li se partner predstavio na sastanku onako kako se predstavio putem aplikacije Tinder?

Koja su bila Vaša očekivanja od sastanka?

Da li ste imali neko loše iskustvo na sastanku/sastancima?

Ukoliko ste imali loše iskustvo, možete li ukratko da opišete neku situaciju?

Kakav je bio ishod Vašeg sastanka?

Pitanja koja su korišćena prilikom intervjua:

Kada ste prvi put počeli da koristite aplikaciju Tinder?

Koliko osoba poznajete koje koriste ovu aplikaciju?

Da li znate koliko ste puta bili na sastanku sa osobama sa kojima ste se dopisivali?

Da li ste obavestili nekoga da ste otišli na sastanak?

Da li ste uspeli da se zaljubite pre nego što ste upoznali uživo osobu sa kojom ste se dopisivali?

Kada ste odlazili na sastanak, da li ste imali neku dozu straha?

Kako ste se osećali na samom sastanku? Da li Vam je bilo neprijatno, jeste li bili iznenađeni, opušteni?

Da li je partner primetio da Vam je bilo neprijatno ili da ste bili nervozni?

Da li Vas je partner nekim gestom ili pak fizičkim izgledom odbijao?

Da li se partner predstavio na sastanku onako kako se predstavio i putem aplikacije Tinder? O čemu ste razgovarali na sastancima, da li je bilo razlike u informacijama koje Vam je partner davao kada ste se dopisivali i kada ste se videli na sastanku?

Šta ste očekivali od sastanka?

Da li ste imali neko loše iskustvo na sastanku? Da li možete da opišete neku situaciju?

Kakvi su bili ishodi sastanaka na koje ste odlazili?

Da li Vi smatrate, na osnovu svog iskustva, da je ovaj način upoznavanja pouzdan/ bezbedan?

BEZBEDNOST PEŠAKA U DRUMSKOM SAOBRAĆAJU U REPUBLICI SRBIJI I UTICAJ NA LJUDSKU BEZBEDNOST

Nikola PERIŠIĆ*, student osnovnih studija
Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

Sažetak: *Osnovni predmet istraživanja u ovom radu su obeležja stradanja pešaka, kao najranjivije kategorije učesnika u saobraćaju na teritoriji Republike Srbije u 2016. i 2017. godini i statistički prikaz njihovih stradanja u odnosu na ukupan broj nastradalih lica u saobraćajnim nezgodama. Na osnovu iznetih podataka procenjuje se da stanje bezbednosti pešaka u drumskom saobraćaju još uvek nije na zadovoljavajućem nivou zbog čega je potrebno pojačati preventivne mere kao i sankcije za nesavesne učesnike u saobraćaju.*

U uvodnom delu je objašnjeno zašto je bezbednost u saobraćaju bitan aspekt ljudske bezbednosti i date su osnovne karakteristike drumskog saobraćaja sa podacima o broju smrtno nastradalih lica, koji je izuzetno veliki i može se uporediti sa brojem izgubljenih života u teškim epidemijama zaraznih bolesti. Radi boljeg i jasnijeg predstavljanja stradanja pešaka dat je kratak prikaz svih faktora koji utiču na bezbednost drumskog saobraćaja.

Za potrebe ovog istraživanja korišćen je kvantitativno-kvalitativni metodološki pristup. Kvantitativni deo istraživanja tiče se analize sekundarnih podataka o broju smrtno stradalih i povređenih lica u saobraćaju, kao i njihova starosna i polna struktura za 2016. i 2017. godinu iz baze podataka Agencije za bezbednost saobraćaja Republike Srbije. U kvalitativnom smislu korišćen je pregled najrelevantnije literature iz oblasti ljudske bezbednosti i bezbednosti saobraćaja koji problematizuju ovo pitanje sa najrazličitijih stanovišta. Na osnovu toga je izvršena analiza o nastradanim pešacima. Sva istraživanja koja su opisana u korišćenoj literaturi nedvosmisle-

* nikola.perisic.fpn@gmail.com

no ukazuju na činjenicu da su pešaci najugroženiji u naseljenim mestima. Iz izveštaja Svetske zdravstvene organizacije (WHO) i Svetske banke vidi se da su i ljudski i materijalni gubici u saobraćajnim nezgodama ogromni zbog čega je neophodno pojačati i preventivna i represivna delovanja. Cilj rada je da ukaže na najranjivije učesnike u saobraćaju, najugroženija mesta, kao i na nedostatke u kaznenoj politici, ali i da kroz sve to prepozna moguće načine da se stanje u ovoj oblasti popravi.

Ključne reči: *bezbednost saobraćaja, saobraćajne nezgode, stradanja pešaka, učesnici u saobraćaju, Strategija o bezbednosti saobraćaja*

UVOD

Bezbednost u saobraćaju je bitan aspekt ljudske bezbednosti jer su u saobraćaju ugroženi ne samo životi pojedinaca koji trpe fizička stradanja već i životi njihovih porodica i prijatelja, zbog čega svi oni prolaze kroz teške fizičke i psihičke, a i materijalne gubitke, koji su nenadoknadivi. Imajući u vidu da koncept ljudske bezbednosti obuhvata različite dimenzije, jasno je da bezbednost u saobraćaju direktno zadire u više kategorija, kao što su lična bezbednost, zdravstvena, ekonomska i bezbednost zajednice.

Uspon koncepta ljudske bezbednosti se često tumači u kontekstu uspona diskursa o individualnim ljudskim pravima, koji se odnosi na privatizaciju i zakonsko uređenje društvenih odnosa u drugoj polovini 20. veka (Saupe, 2010). Savremena teorija automobilizma i bezbednosti saobraćaja na putevima smatra da je došlo do promene diskursa o bezbednosti saobraćaja, jer se ranije shvatalo da je vožnja samo zadovoljstvo i lična mobilnost, na pragmatičan diskurs o odnosima bezbednosti i rizika, koji su pod socijalnom i tehnološkom kontrolom (*Ibid*).

Uticaj koji saobraćaj ima na čoveka je ogroman i u fizičkom i u finansijskom smislu. Nezgode u drumskom saobraćaju postaju jedna od najvećih pretnji ljudskoj bezbednosti jer utiču na živote miliona ljudi i razaraju imovinu što vodi do socijalne i ekonomske krize domaćinstva (Gebru M.K, 2017).

U aprilu 2018. godine stupio je na snagu novi Zakon o bezbednosti saobraćaja na putevima u Republici Srbiji, koji, između ostalog, predviđa i znatno strože kazne za nesavesne vozače i druge učesnike u saobraćaju. Osim usklađivanja sa normama Evropske unije, ovaj Zakon, prevashodno, ima zadatak da doprinese poboljšanju stanja u oblasti bezbednosti saobraćaja i podizanju nivoa svesti kod svih učesnika u saobraćaju.

Saobraćaj predstavlja neizbežan preduslov za život savremenog čoveka. On omogućava bezbednu i efikasnu razmenu dobara, dopremanje sirovina, poslovna i rekreativna putovanja, kulturne manifestacije i mnogobrojne druge aktivnosti koje prožimaju raznoliki kolaž savremenog sveta. Nijedna ljudska delatnost nije toliko unapredila standard, ali istovremeno nijedna ljudska delatnost nije odnela toliko ljudskih života u mirnodopskim uslovima, kao saobraćaj. Saobraćajne „nezgode” nisu „nesreće”, tj. stradanje u saobraćaju nije slučajno, već je rezultat sistemskih grešaka (Strategija, 2015-2020). Ukoliko ne budu preduzete efikasnije mere, posledice saobraćajnih nezgoda će postati peti vodeći uzrok smrti u svetu i rezultiraće brojem od oko 2.400.000 smrtnih slučajeva godišnje (*Ibid*).

Povrede u saobraćajnim nezgodama su procenjene kao osmi uzrok smrti u svetu, sa efektom koji je sličan efektu epidemije zaraznih bolesti, kao što je npr. malarija (Murray, et al, 2012). Prema podacima Svetske zdravstvene organizacije (WHO, Global status report on road safety 2015.) u saobraćajnim nezgodama u svetu, godišnje pogine oko 1.250.000 ljudi, što znači da, na svakih 25 sekundi, jedan čovek smrtno strada u saobraćaju.

Faktori bezbednosti saobraćaja i prevencija

Bezbednost saobraćaja zavisi od organizacije zaštitnog sistema bezbednosti saobraćaja, strukture i razgranatosti mera bezbednosti saobraćaja, stavova i ponašanja učesnika u saobraćaju i mnogih drugih elemenata (Bačkalić, 2014).

Svi faktori koji utiču na bezbednost saobraćaja mogu se svrstati u dve kategorije: *objektivni* (društveni: nivo ekonomskog i kulturnog razvoja; razni istorijski uslovi; organizacija društva; odnos društva prema saobraćajnoj infrastrukturi; uticaj savremenih naučnih dostignuća, obrazovanja, običaja, morala, tradicije i dr. i prirodni: klimatski i geografski) i *subjektivni* gde podrazumevamo endogenu etiologiju koja obuhvata ličnost čoveka sa celokupnom njegovom strukturom, psihološkom i biološkom osnovom, mentalnim stanjem i drugim svojstvima koja utiču na njegovo ponašanje u saobraćaju (Tojagić, 2015).

Od svih faktora koji utiču na bezbednost saobraćaja, uticaj „čovek“ je najdominantiji. Prema statističkim podacima, faktor „čovek“ utiče na bezbednost saobraćaja sa 95% (Logistic Magazin, 2015).

Čovek u svim saobraćajnim situacijama projektuje svoju ličnost, svoja znanja, shvatanja i stavove, odnosno projektuje svoju opštu i saobraćajnu kulturu, a saobraćajna kultura je u direktnoj interakciji sa psiho-socijalnim profilom ličnosti (Tojagić, 2015). Zato se ugrožavanje bezbednosti u saobraćaju zakonom definiše kao krivično delo, koje može biti tretirano kao umišljaj ili nehat. Ukoliko vozač, npr. upravlja vozilom pod dejstvom alkohola, onda bi trebalo da ima svest o tome da na taj način ozbiljno ugrožava bezbednost učesnika u saobraćaju. Uopšte rečeno, kada vozač izazove saobraćajnu nezgodu postupajući nepropisno, sigurno će se smatrati da je on imao svest o riziku u koji se upušta.

U cilju prevencije, Vlada Republike Srbije je usvojila *Strategiju o bezbednosti saobraćaja na putevima Republike Srbije za period od 2015. do 2020. godine*¹, koja daje

1 Vlada Republike Srbije je 9. februara 2015. godine usvojila Strategiju o bezbednosti saobraćaja na putevima Republike Srbije u periodu od 2015. do 2020. godine

detaljan prikaz aktivnosti i zadataka koje treba preduzimati na raznim nivoima u cilju poboljšanja bezbednosti svih učesnika u saobraćaju. Zadatak Vlade Republike Srbije je da unapređuje uslove za bezbednost svih građana na putevima Srbije, Narodna Skupština donosi i usklađuje zakonsku regulativu, Agencija za bezbednost saobraćaja stručno i operativno prati stanje u ovoj oblasti i reaguje u cilju otklanjanja nedostataka u sistemu, policija vrši neposredan nadzor i prinudu prema učesnicima u saobraćaju itd. U ovaj kompleksni sistem uključeni su i: pravosuđe, jedinice teritorijalne autonomije i lokalne samouprave, upravljač puta, zdravstvene ustanove, ustanove obrazovanja i vaspitanja i visokoškolske ustanove, naučno-obrazovne ustanove, privreda, osiguravajuća društva, udruženja, mediji i dr. Među rizičnim grupama učesnika u saobraćaju kojima je potrebno posvetiti posebnu pažnju na prvom mestu se nalaze vozači i putnici u putničkim vozilima starosti od 17 do 35 godina; zatim pešaci; učesnici u saobraćaju stariji od 65 godina; deca putnici u putničkim vozilima; biciklisti; vozači i putnici na traktorima; vozači kojima je oduzeta vozačka dozvola zbog nesavesnog upravljanja vozilom; vozači komercijalnih vozila i vozači i putnici na mopedima i motociklima.

Uočava se da se, među nabrojanim rizičnim grupama učesnika u saobraćaju, pešaci nalaze na drugom mestu, što svakako nije slučajno, jer učešće poginulih pešaka u ukupnoj strukturi poginulih lica u saobraćaju u Republici Srbiji iznosi oko 26%, što je duplo više u poređenju sa stradanjima u razvijenim zemljama sveta (WHO, 2013).

Stradanja pešaka u Republici Srbiji

Sva istraživanja i statistike i kod nas i u svetu pokazuju da jednu od najranjivijih grupa učesnika u saobraćaju predstavljaju pešaci.² Saobraćajne nezgode sa nastradalim pešacima za posledicu imaju velike društvene gubitke, zbog čega istraživači u oblasti bezbednosti saobraćaja kontinuirano proučavaju faktore koji utiču na verovatnoću nastanka saobraćajne nezgode, a u cilju preduzimanja preventivnih mera koje bi doprinele smanjenju broja saobraćajnih nezgoda.

2 Osim u navedenoj literaturi, podatke o ugroženosti pešaka možete pronaći i na sledećim internet stranicama: <https://ekonferencije.com/bs/rad/istra-ivanje-bezbednosti-pe-ak/4374> (e-konferencije); bslz.org/bslz-download/c1c4cf1bedd70b4cb6eb76e098a0c00c (Deseta Međunarodna konferencija bezbednosti saobraćaja u lokalnoj zajednici, Kragujevac, 2015); <https://www.vozac.rs/t/saobracajne-nezgode-sa-pesacima/80> (vozac.rs); <https://www.nhtsa.gov/road-safety/pedestrian-safety> (Pedestrian Safety, National Highway Traffic Safety Administration - NHTSA); <https://www.trafficsafetystore.com/blog/safe-pedestrians-u-s/> (Securing Pedestrian Safety).

Važno je istaći da su saobraćajne nezgode u kojima učestvuju pešaci specifične i po tome što je opasnost kojoj su oni izloženi u totalnoj nesrazmeri sa stvaranjem opasnosti, jer u trenutku saobraćajne nezgode dolazi do kontakta vozila sa telom pešaka, a vozilo ima neuporedivo veću masu i razvija znatno veću brzinu od pešaka. Ipak, stiče se utisak da ni pešaci ni vozači nisu dovoljno svesni tog odnosa.

Ne bi trebalo zanemariti ni činjenicu da je rizik od povrede prilikom hodanja četiri puta veći nego prilikom upravljanja motornim vozilom (Elvik, 2009). Zato je brzina kretanja vozila jedan od ključnih faktora rizika u svim, pa i u ovim saobraćajnim nezgodama. U Vojno-tehničkom glasniku, Bulajić navodi podatak da je rizik od smrtnog stradanja pešaka pri brzini kretanja od 30 km/h oko 5%, dok se pri brzini kretanja vozila od 60 km/h taj rizik povećava na, čak 80%. Upravo ovaj podatak objašnjava razloge zbog kojih su zakonom propisane niže dozvoljene brzine kretanja vozila u naseljenim mestima (50km/h) i u zonama škola (30km/h).

Saobraćajne nezgode sa pešacima se, najčešće, događaju u urbanim područjima gde je povećana pešačka aktivnost i obim saobraćaja. Zato je jedan od prioritarnih zadataka u procesu unapređenja bezbednosti pešaka identifikacija lokacija odnosno mesta na kojima se događaju nezgode, a zatim utvrđivanje specifičnosti uzroka nezgoda i faktora stradanja pešaka. Raskrsnice predstavljaju kritične lokacije na kojima se događaju konfliktne situacije između pešaka i drugih učesnika u saobraćaju. Međutim 65% saobraćajnih nezgoda u kojima učestvuju pešaci događa se van raskrsnica (Bulajić, 2016).

Karakterističnost pešaka kao učesnika u saobraćaju je, svakako i u tome što svako lice, bez obzira na starosnu dob, zdravstveno stanje, poznavanje saobraćajnih propisa i dr, može biti učesnik u saobraćaju. Tu ne postoji baš nikakva selekcija, niti je to učestvovanje u saobraćaju moguće korigovati ili ograničavati, kao što je slučaj sa vozačima. Upravo takva situacija dovodi do povećanog rizika od nastanka saobraćajne nezgode, a u prilog ovoj tvrdnji govori i statistički podatak da greške pešaka čine 75% uzroka saobraćajnih nezgoda sa pešacima (Wall, 2000).

Drugi bitan faktor, svakako je činjenica da je ponašanje na kolovozu detaljno uređeno propisima, dok na površinama za kretanje pešaka to nije slučaj – pešaci imaju slobodu izbora ponašanja. Zbog toga nagli prelaz sa jedne na drugu površinu (momentat zakoračenja na kolovoz sa površine namenjene pešacima) zahteva brzu transformaciju na izmenjene uslove.

Analizom nalaza i mišljenja saobraćajno-tehničkih veštaka dolazi se do pouzdanih podataka da su saobraćajne nezgode u kojima su učestvovali pešaci najčešći oblik nezgoda za koje se određuje saobraćajno-tehničko veštačenje, zato što je broj nastra-

dalih lica najveći u nezgodama sa pešacima, u odnosu na sve ostale nezgode (Bulajić, 2012).

U Republici Srbiji, prema podacima Agencije za bezbednost saobraćaja, pešaci najviše stradaju na deonicama državnih puteva koji prolaze kroz naseljena mesta, kao i na deonicama ostalih frekventnih saobraćajnica koje se nalaze u zonama visoke atrakcije. Prilično brine podatak da više od polovine nastradalih pešaka u raskrsnici, strada u raskrsnicama regulisanim saobraćajnim znakovima.

Tabela 1 - Starosna struktura nastradalih pešaka u 2017. godini³

Starost	POG	TTP	LTP
0-14	5	100	407
15-24	4	86	421
25-35	8	60	210
35-44	11	67	198
45-54	15	95	194
55-64	15	141	248
65+	83	308	416
UKUPNO	141	857	2094

Legenda: POG - poginula lica, TTP - teške telesne povrede, LTP - lake telesne povrede

³ Podaci preuzeti od Agencije za bezbednost saobraćaja Republike Srbije.

Tabela 2 - Starosna struktura nastradalih pešaka u 2016. godini⁴

Starost	POG	TTP	LTP
0-14	4	98	428
15-24	7	83	373
25-35	11	50	244
35-44	18	52	207
45-54	16	82	218
55-64	27	138	260
65+	57	304	389
UKUPNO	140	807	2119

Legenda: POG - poginula lica, TTP - teške telesne povrede, LTP - lake telesne povrede

Posmatrajući statističke podatke o stradanju pešaka u Republici Srbiji za 2017. i 2016. godinu (tabele 1 i 2), može se zaključiti da je situacija u 2017. godini bila nepovoljnija jer je i broj smrtno stradalih (141:140) i teško povređenih pešaka (857: 807) bio veći nego u prethodnoj godini. Ipak, treba naglasiti da je ukupan broj poginulih lica u saobraćaju manji u 2017. (579) nego u 2016. godini (607), za 4,6%, što daje nadu da se, ukupno gledano, situacija po pitanju bezbednosti saobraćaja popravlja.

Iz prikazanih podataka se vidi da u 2017. godini od ukupnog broja smrtno stradalih lica u saobraćajnim nezgodama pešaci čine 44%, dok je u 2016. godini taj procenat nešto veći i on iznosi 48%. Kao i ranijih godina najveći broj poginulih lica u saobraćaju su bili vozači motornih vozila, a na drugom mestu su smrtno stradali pešaci.

4 Vidi fusnotu 2.

Od ukupnog broja smrtno stradalih pešaka u 2017. godini u Republici Srbiji, 40 pešaka je izgubilo život u saobraćajnim nezgodama koje su se dogodile na teritoriji Beograda, što predstavlja oko 29%. Slična situacija je i u 2016. godini kada su 42 pešaka smrtno stradala u Beogradu, što iznosi 30% od ukupnog broja poginulih pešaka. Iz ovoga se vidi da u saobraćajnim nezgodama na teritoriji Beograda pogine skoro trećina svih smrtno stradalih pešaka u Republici Srbiji, što upravo potvrđuje već naveden podatak da su urbane sredine znatno rizičnije po pitanju saobraćajnih nezgoda sa pešacima. Gledano po broju smrtno stradalih pešaka, moglo bi se reći da su najugroženije beogradske opštine u protekle dve godine bile Novi Beograd, gde je poginulo sedam lica u 2017. i tri u 2016. godini, zatim Zemun, u kome je živote izgubilo po pet lica u obe godine i Čukarica sa pet poginulih lica u 2017. godini i tri u 2016. godini.

Sa druge strane, ukupan broj dece poginule u saobraćajnim nezgodama u 2017. godini na teritoriji Republike Srbije (17) je veći nego u prethodnoj godini (12), kao i broj dece koja su izgubila život u svojstvu pešaka. U 2017. godini poginulo je petoro dece-pešaka, a u 2016. godini četiri deteta. U obe godine je po jedno dete-pešak nastradalo u Beogradu. Ako se ima u vidu cilj, koji je naveden u „Strategiji o bezbednosti saobraćaja na putevima Republike Srbije za period od 2015. do 2020. godine“, da do 2020. godine ne bude ni jedno dete poginulo u saobraćaju, onda ovaj trend porasta broja smrtno stradale dece u saobraćaju u 2017. godini još više zabrinjava.

Tabela 3 - Polna struktura smrtno stradalih pešaka u 2016. i 2017. godini u Republici Srbiji⁵

Godina	2016.	2017.
Ukupan broj poginulih pešaka	140	141
Lica muškog pola	101	86
Lica ženskog pola	39	55

5 Vidi fusnotu 2

Kada je u pitanju polna struktura smrtno stradalih pešaka (tabela 3), na teritoriji Republike Srbije je, u obe godine, poginulo više muškaraca. U 2016. godini je, u svojstvu pešaka život izgubilo 101 lice muškog pola, što iznosi 72% od ukupnog broja poginulih, a u 2017. godini - 86 lica, što čini 61%.

Posmatrajući starosnu strukturu smrtno stradalih pešaka (tabele 1 i 2) zapaža se da su najugroženija lica starija od 65 godina, što inače pokazuju sva istraživanja i u Srbiji i u svetu. Ovu kategoriju pešaka čine lica, koja su lošijeg zdravstvenog stanja sa oslabljenim čulom sluha i vida, te se iz toga može zaključiti zašto je statistika takva već dugi niz godina. Takođe se ne sme zanemariti činjenica da stariji pešaci, kao primarni način kretanja koriste pešačenje zbog čega su, takođe, više izloženi riziku od stradanja u saobraćajnim nezgodama (Zegeer, et al, 1993). U Republici Srbiji su u 2017. godini smrtno stradala 83 pešaka starija od 65 godina, što predstavlja skoro 60% od ukupnog broja poginulih pešaka, dok ih je u 2016. godini bilo 57, odnosno oko 40%. Iz navedenih podataka može se zaključiti da je u Republici Srbiji u 2016. i 2017. godini u proseku na svaka 62,3 sata poginuo pešak, a na svakih 179 minuta, u saobraćajnoj nezgodi, jedan pešak je zadobio povrede.

Osim ogromne i nenadoknadive štete koju društvu nanose ljudska stradanja u saobraćaju, velike su i materijalne štete, što potvrđuju izveštaji Svetske banke, prema kojima saobraćajne nezgode u Republici Srbiji stvaraju troškove od oko 2,7% bruto društvenog proizvoda na godišnjem nivou (World Bank Report, 2008). Prema procenama stručnjaka, direktni i indirektni troškovi saobraćajnih nezgoda u Republici Srbiji dostižu sumu od najmanje 470.000 USD po glavi smrtno stradalog lica u saobraćaju (*Ibid*).

Svakako treba imati u vidu činjenicu da i sudovi, koji izriču kazne za krivično delo ugrožavanje javnog saobraćaja vrše, uz represivni, i preventivni uticaj na bezbednost saobraćaja. Kakva je kaznena politika za najteža krivična dela u oblasti ugrožavanja saobraćaja najslikovitije je prikazao sudija Apelacionog suda, Sretko Janković, koji je analizom 50 pravnosnažnih presuda za ovo krivično delo u periodu od 2013. do 2015. godine, izabраних sistemom slučajnog uzorka, došao do zaključka da je faktor alkohol jedan od najčešćih uzroka saobraćajnih nezgoda. Analiza kaznene politike sudova je pokazala da se, za teška dela ugrožavanja javnog saobraćaja, izriču relativno blage kazne i da postoji neujednačenost u izrečenim kaznama za slična krivična dela, čak i u okviru istog suda. Na osnovu analiziranih dela, Janković dalje zaključuje da je postojeće stanje u pogledu kaznene politike neprihvatljivo i ne doprinosi suzbijanju krivičnih dela ugrožavanja javnog saobraćaja izvršenih pod uticajem alkohola. Zbog toga je neophodno sačiniti zvaničnu statistiku o izrečenim kaznama koja bi bila predočena sudijama i na osnovu koje bi bilo moguće ujednačiti praksu kažnjavanja.

Sa druge strane postoji inicijativa Komiteta za bezbednost saobraćaja da se vozačima, koji pod dejstvom alkohola usmrte nekog u saobraćaju izrekne ista kazna kao za ubistvo, u trajanju od pet do 15 godina.

Ukoliko bi sudovi izricali propisane kazne srazmerno stepenu krivice učinioca, odnosno jačini povrede i stepenu alkoholisanosti učinioca, strože kazne ne bi bile potrebne, a preventivno delovanje na ostale vozače bi bilo daleko efikasnije (Janković, 2016). Kada su u pitanju novčane kazne za saobraćajne prekršaje, tu zakon predviđa da se 30% od naplaćenih kazni uplaćuje u budžet lokalnih samouprava na teritoriji gde je prekršaj izvršen, međutim, ukoliko se taj novac ne potroši do kraja tekuće godine, on se više ne mora koristiti za unapređenje bezbednosti već lokalne samouprave mogu da ga potroše na nešto drugo (Petrović, 2017).

Izloženi podaci su alarmantni i ukazuju na potrebu intenzivnijeg i celishodnijeg preventivnog i represivnog delovanja na sve učesnike u saobraćaju. Kao prioritetni zadaci u smislu prevencije za bezbednost pešaka izdvajaju se:

- unapređenje saobraćajne infrastrukture namenjene pešacima;
- unapređenje znanja vozača i pešaka o rizicima u saobraćaju;
- savremen pristup upravljanju brzinama na saobraćajnicama duž pešačkih koridora;
- stvaranje uslova za pešačenje koji su prihvatljivi i za lica sa ograničenim sposobnostima i smanjenom pokretljivošću; i
- izgradnju pešačkih staza uz frekventne saobraćajnice i državne puteve u naselju.

Ipak, imajući u vidu navedenu statistiku i činjenicu da se broj smrtno stradalih i teško i lako povređenih lica u saobraćaju ne smanjuje poslednjih godina, očigledno je potrebno, osim organizovanja edukacija i podizanja infrastrukture, pooštriti i ujednačiti kaznenu politiku, kako za saobraćajne prekršaje, tako i za krivična dela ugrožavanje bezbednosti javnog saobraćaja. Ujednačena i stroga kaznena politika sigurno bi dovela do podizanja svesti vozača o potrebi poštovanja saobraćajnih propisa što bi direktno uticalo na smanjenje broja saobraćajnih nezgoda, a samim tim umanjilo ljudska stradanja. Svi bi “trebalo bi da znamo da saobraćajne žrtve ne biraju ljude ni po obrazovanju, ni po bogatstvu. Dakle, svako može da bude žrtva.” (Vujić, 2017).⁶

6 Izjava data na konferenciji za novinare (Mondo.rs).

Problematika kojom se bavi ovaj rad je, u današnje vreme, aktuelna kako u Srbiji tako i u svetu. Kako se vidi iz izloženih podataka, broj smrtno stradalih i povređenih pešaka, a i drugih učesnika u saobraćaju se ne smanjuje, što ovoj temi daje još veću težinu. Analizom tekstova iz navedene literature može se uočiti da bezbednost pešaka, naročito u naseljenim mestima, nije na zadovoljavajućem nivou što upućuje na hitnost u preduzimanju svih raspoloživih mera i radnji da se ona popravi. Prema statističkim podacima, u Republici Srbiji se ni broj smrtno stradale dece u saobraćaju ne smanjuje, što je dodatno otežavajuća okolnost kada je u pitanju saobraćajna bezbednost. Sa aspekta ljudske bezbednosti ova analiza ukazuje na probleme nesagledivih razmera, koji razarajući ličnu bezbednost stvaraju probleme na planu zdravstvene i socijalne zaštite, ekonomske sigurnosti, celovitosti porodice, pa sve do ekonomskih problema koji redovno prate sve oblike ugroženosti ljudske bezbednosti. Ovo upućuje na potrebu uređenja, pre svega, kaznene politike prema učiniocima prekršaja i krivičnih dela u oblasti bezbednosti saobraćaja, a zatim i preduzimanja neophodnih aktivnosti na polju podizanja svesti kod svih učesnika u saobraćaju što bi umnogome popravilo stanje u oblasti lične bezbednosti, a samim tim povoljno uticalo na razvoj društvene zajednice uopšte.

LITERATURA:

Agencija za bezbednost saobraćaja Republike Srbije. (2016, 2017). *Statistički izveštaj o bezbednosti saobraćaja u Republici Srbiji u 2016. i 2017. godini. Statistika lokalne samouprave*. Beograd. Dostupno na: <http://www.abs.gov.rs/>. (Pristupljeno, 03.09.2018.).

Bačkalić, S. (2014). *Vremenski pristup u metodama istraživanja frekvencije saobraćajnih nezgoda*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka.

Bulajić, A. (2012). Bezbednost ranjivih vojnih učesnika u saobraćaju. *Vojnotehnički glasnik* 15 (2) str. 323-342.

Bulajić, A. (2016). *Obeležja stradanja pešaka na pešačkim prelazima regulisanim svetlosnom signalizacijom*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka.

Elvik, R. (2009). The nonlinearity of risk and the promotion of environmentally sustainable transport. *Accid Anal Prev*. 41 (4), 849–855

Gebru, M.K. (2017). Road traffic accident: Human security perspective. *International Journal of Peace and Development Studies*. 8 (2) pp. 15-24.

Janković, S. (2016). Kaznena politika za krivično delo ugrožavanja javnog saobraćaja učinjeno pod uticajem alkohola. *Stručni skup Kriminalističko-policijske akademije "Tara 2016"*.

Logistic Magazin (2015). *Uticaj vozača na bezbednost u saobraćaju*. Preuzeto 01.09.2018. godine sa <http://www.logisticmagazin.com/?p=2625>.

Lozano, R., et al. (2012). Global and regional mortality from 235 causes of death for 20 age groups in 1990 and 2010: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2010. *The lancet*, 380(9859), 2095-2128.

Petrović, N. (2017). *Srbija gine na putevima - ljudi, dokle ovako?* Mondo.rs. Preuzeto 01.09. 2018. godine sa <http://mondo.rs/a1008290/Magazin/Lifestyle/Saobracajne-nesrece-u-Srbiji-statistika.html>.

Saupe, A. (2010). "Human security" and the challenge of automobile and road traffic safety: a cultural historical perspective. *Historical Social Research*. 35(4), 102-121.

Strategija o bezbednosti saobraćaja na putevima Republike Srbije za period od 2015. do 2020. godine. *Službeni glasnik RS br. 64/2015*. Dostupno na: http://www.putevi-srbije.rs/images/pdf/strategija/strategija_bezbednosti_saobracaja_2015-2020.pdf. Pristupljeno 06.09.2018.

Tojagić, M. (2015). *Bezbednost drumskog saobraćaja*. Brčko: Evropski univerzitet Brčko distrikta.

Wall, G. T. (2000). Road markings to improve pedestrian safety at crossings. *Traffic Engineering and Control*, pp, 136-140.

World Bank Group (2008). *World Bank Report*. Washington. Preuzeto sa: <https://www.worldbank.org/en/research>. Pristupljeno 02.09.2018.

World Health Organization (2013). *Pedestrian safety: a road safety manual for decision -makers and practitioners*. Geneva. Preuzeto sa: <http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/>. Pristupljeno 04.09.2018.

World Health Organization (2015). *Global status report on road safety 2015*. Geneva. Preuzeto sa: http://www.who.int/violence_injury_prevention/road_safety_status/2015/en/. Pristupljeno 04.09.2018.

Zakon o izmenama i dopunama zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima (*Službeni glasnik Republike Srbije br. 24/2018*). Dostupno na: https://www.paragraf.rs/izmene_i_dopune/310518-zakon-o-izmenama-i-dopunama-zakona-o-bezbednosti-saobracaja-na-putevima.html. Pristupljeno 01.09.2018.

Zegeer, C.V. et al. (1993) *Analysis of elderly pedestrian accidents and recommended countermeasures*. Transportation Research Record 1405, 56–63.

BEZBEDNOST I ALTERNATIVNI SMEŠTAJ DECE NA TERITORIJI REPUBLIKE SRBIJE

Doroteja PEKOVIĆ*, studentkinja master studija
Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

Sažetak: *Deca širom sveta, pa i u Republici Srbiji, žive bez roditeljskog staranja ili su suočena sa mogućnošću gubitka roditeljskog staranja. Kao rezultat izdvajanja iz porodice deca odlaze na alternativni smeštaj u ustanove socijalne zaštite. Cilj je smanjiti broj dece na rezidencijalnom smeštaju i blagovremeno raditi na kontinuiranom pružanju podrške porodicama koje su u riziku od izmeštanja. To se ne odnosi na porodice u kojima postoje obrasci zlostavljanja i zanemarivanja dece. Centri za socijalni rad su u obavezi da štite bezbednost deteta u svakom slučaju izmeštanja iz porodice praveći procenu i plan mera usluga kao i plan stalnosti. Deca su posebno bezbedonosno ranjiva grupa, usled većeg obima zabeleženih slučajeva zlostavljanja, zanemarivanja, napuštanja, što se negativno odražava na njihov celokupan rast i razvoj. Deca predstavljaju korisnike usluga i prava u sistemu socijalne zaštite pod uslovima kada im je ugrožena bezbednost, zdravlje, razvoj, kada se utvrdi da bez podrške sistema nisu u mogućnosti da ostvare optimalan razvoj. Cilj socijalne zaštite jeste predupređenje i smanjenje zavisnosti od socijalnih službi, a samim tim očuvanje i promovisanje bezbednosti dece.*

U ovom radu biće prikazani oblici alternativnog smeštaja dece kao i razvojni put njihovog nastanka. Pored toga, biće predstavljeni predlozi za zaštitu dečije bezbednosti uz postupanje po protokolu za zaštitu od zanemarivanja, zlostavljanja i zloupotrebe. Na kraju biće predstavljeni načini na koji institucionalizacija utiče na rast i razvoj deteta.

Ključne reči: *alternativni smeštaj, zlostavljanje i zanemarivanje dece, sistem socijalne zaštite, bezbednost dece*

* dorotejapekovic@gmail.com

UVOD

Porodični zakon Srbije daje definiciju dece bez roditeljskog staranja:

„Detetom bez roditeljskog staranja u smislu ovog zakona smatra se: dete čiji su roditelji nepoznati ili je nepoznato njihovo boravište, dete čiji su roditelji u potpunosti lišeni roditeljskog prava odnosno poslovne sposobnosti, dete čiji roditelji još uvek nisu stekli poslovnu sposobnost, dete čiji su roditelji lišeni prava na čuvanje, podizanje i vaspitavanje deteta, kao i dete čiji se roditelji ne staraju o njemu ili se staraju na neodgovarajući način“ (Porodični zakon Republike Srbije, 2005).

Prema smernicama Ujedinjenih Nacija¹, podizanje, čuvanje i vaspitavanje dece može biti formalno i neformalno. Neformalno podrazumeva da je dete u porodičnom okruženju, na određeno ili ne određeno vreme pod starateljstvom srodnika ili drugih lica (npr. prijatelja), što nije određeno zakonskim ili administrativnim merama. Pod formalni čuvanjem, podizanjem i vaspitavanjem se podrazumeva smeštaj deteta u porodični ili rezidencijalni smeštaj.

Ciljevi ovih smernica su: pokušaj da se dete zadrži u porodici ili da se vrati u porodicu, a ako to nije moguće da se nađe alternativni smeštaj koji je u najboljem interesu deteta, odnosno koji za cilj ima očuvanje njihove bezbednosti; dok traje alternativni smeštaj pružiti najbolju moguću negu za optimalan rast i razvoj deteta; podstaći povećanje i implementaciju odluka i aktivnosti u oblasti politike, javnog i privatnog sektora koji se tiču socijalne zaštite dece (UN, Smernice za alternativno zbrinjavanje dece, 2010).

Forme alternativnog smeštaja dece:

- 1. Srodnički smeštaj** - nadgledan smeštaj unutar šire porodice deteta. Dete je pod starateljstvom srodnika ili porodičnog prijatelja, što nije formalni aranžman smeštaja.
- 2. Smeštaj za usvojenje** - ova vrsta smeštaja nije razvijena u dovoljnoj meri u Republici Srbiji. Kod nas se sprovodi u formi upućivanja deteta u porodicu budućih usvojitelja na period od šest meseci.
- 3. Hraniteljstvo** - smeštaj deteta u okvir porodice koja je obučena ili licencirana u domenu čuvanja i vaspitavanja dece. Deca su upućena na hraniteljski smeštaj od strane organa starateljstva.

1 Guidelines for Alternative Care of Children, objavljeno 24.02.2010. godine

4. **Zamenska porodica** - porodica koja na određeno vreme smešta dete.
5. **Porodična grupa za odgoj** - porodica koja se brine o deci koja dolaze iz specijalizovanih institucija, a uz pomoć osoblja iz tih institucija.
6. **Rezidencijalni smeštaj** - smeštaj dece u ustanove koje su posebno osposobljene za ovu svrhu. Ustanove kao što su: *Male domske zajednice*- napravljene tako da liče na kuću ili stan u koji je smešteno od 6 do najviše 15 dece; *Dečija sela*- smeštaj dece u kućama (8-15), pod nadzorom vaspitača ili SOS odgajateljke; *Institucije ili domovi za decu*- rezidencijalni smeštaj koji ne liči na porodično okruženje, a koji prati stroge rutine (Žegaraca, 2004).

Poseban oblik zastupanja dece u našem porodičnopravnom sistemu jeste **starateljstvo**. Starateljstvo se pre svega odnosi na pravno zastupanje deteta. Centri za socijalni rad vrše poslove organa starateljstva i mogu odlučiti da licu ne postavljaju staratelja, nego da tu dužnost vrši jedan od radnika organa starateljstva.

ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE DECE

Među najčešćim razlozima za smeštaj dece je neposredno ugrožavanje njihove bezbednosti u primarnoj porodici. Među faktorima ugrožavanja bezbednosti navode se: zlostavljanje, zanemarivanje, napuštanje, nemogućnost roditelja da se brinu o detetu usled fizičkih oštećenja, bolesti, zloupotreba PAS-a, izdržavanje kazne zatvora, usled smrti i sl.

Bezbednost dece je ugrožena na različite načine, počev od raznih oblika zanemarivanja (emocionalno, vaspitno i sl.), do teških oblika povređivanja deteta koji mogu imati fatalne posledice (fizičko nasilje), ali i oblika zloupotrebe i eksploatacije deteta (seksualno iskorišćavanje, radna eksploatacija i sl.). Neadekvatni oblici postupanja sa decom operacionalizuju se terminima zlostavljanje, zloupotreba, zanemarivanje (Žegaraca, 2004).

Definicije:

- **Zloupotreba ili zlostavljanje dece** - svi oblici fizičkog, mentalnog, seksualnog zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupka kao i eksploatacija deteta. Sve što dovodi do narušavanja detetovog zdravlja, razvoja i dostojanstva.

- a) *Fizičko zlostavljanje* - je zlostavljanje koje izaziva stvarno ili potencijalno povređivanje deteta od strane roditelja ili onoga ko ima odgovornost, moć nad detetom. Pod fizičkim zlostavljanjem se podrazumeva udaranje, bacanje, šutiranje, davljenje, paljenje i sl.
 - b) *Seksualno zlostavljanje ili zloupotreba* - podrazumeva uključivanje deteta u seksualne radnje koje nisu dozvoljene, koje dete ne razume u potpunosti, nije sa njima saglasno. Podrazumeva i navođenje kao i primoravanje deteta na seksualne aktivnosti, eksploataciju dece u seksualne svrhe (pornografski sadžai, prostitucija).
 - c) *Emocionalno zlostavljanje*- propuštanje da se obezbedi podržavajuća sredina u kojoj bi dete moglo da razvija emocionalne i socijalne sposobnosti. Pod ovom vrstom zlostavljanja smatra se i svaki postupak omalovažavanja, vređanja, vršenja diskriminacije, izlaganje traumatskim situacijama i sl.
- **Zanemarivanje deteta** - propust onoga ko pruža negu da obezbedi razvoj deteta u oblasti zdravlja, obrazovanja, ishrane, smeštaja, emotivne podrške, čime se narušava najbolji interes deteta.
 - **Eksploatacija** - korišćenje deteta u svrhe koje idu u korist drugih osoba. Bilo to korišćenje u svrhu rada, prošnjje, prostitucije, aktivnosti koje za posledicu imaju narušavanje ličnosti deteta.
 - **Ostavljanje deteta** - dete može ostaviti roditelj koji je poznat ili onaj koji je anonimn. Dete može biti ostavljeno u porodilištu ili u ustanovi socijalne zaštite, na staranje pojedincima ili institucijama.
 - **Napuštanje deteta** - dete se ostavlja bez nege i staranja, gde roditelj ne pokazuje nameru da se vrati detetu. Ostavlja ga u uslovima koji su neadekvatni (Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, 2005).

Obaveza prijavljivanja zlostavljanja i zanemarivanja dece

Zakon o bračnim i porodičnim odnosim propisuje: “*Organi pravosuđa, interesne i mesne zajednice, organi društveno-političke zajednice, vaspitne i obrazovne organizacije kao i svaki građanin dužni su da obaveste orga starateljstva čim saznaju da ro-*

ditelj nije u mogućnosti da vrši roditeljsko pravo ili je detetu potrebna zaštita iz drugih razloga". (ZPOB, čl.133, st.2, 2005).

Pravo Republike Srbije predviđa dužnost prijave slučajeva zlostavljanja dece. Međutim, ova dužnost nije striktno pravno sankcionisana. Ovo može voditi nizu posledica, o čemu svedoče brojni primeri zlostavljanja i ugrožene bezbednosti dece na teritoriji naše države. Krivični zakon Srbije oslobađa odgovornosti svakoga ko opravdano i pod uslovom dokazane istinitosti tvrdnje prijavi slučaj zlostavljanja ili zanemarivanja deteta, što spada pod pravni imunitet. Pravni imunitet je obezbeđen pod pretpostavkom da je prijava zlostavljanja data u vršenju profesionalne ili građanske dužnosti, da je data u cilju zaštite najboljeg interesa deteta, da je moguće dokazati istinitost činjenica koje se navode kao i osnovanost sumnje (Obretković, 2002).

Zone odgovornosti

Uloga centra za socijalni rad, kao osnovne službe socijalne zaštite i organa starateljstva jeste da obezbedi pomoć i podršku deci kojoj je ugrožena bezbednost. Ova odgovornost centra ostvaruje se putem različitih mera i usluga. Obaveza, pogotovo centara u lokalnoj zajednici, jeste i rad na kontinuiranom obaveštavanju i obrazovanju javnosti, edukacija stručnjaka iz institucija, uspostavljanje saradnje sa institucijama socijalne zaštite i službama u zajednici (Berg, 2000).

Uloga policije u otkrivanju slučajeva zlostavljanja jeste pravovremeno otkrivanje i identifikovanje počinitelaca dela. U tu svrhu formirani su posebni timovi i odeljenja čiji je zadatak otkrivanje slučajeva zlostavljanja i zanemarivanja. Briga za bezbednost dece nije isključivo u nadležnosti samo ovih odeljenja već i svakog predstavnika organa reda (Berg, 2000).

Protokol Centra za zaštitu dece i odojčadi podrazumeva obrazovanje internog tima, koga imenuje direktor Centra. Zadatak internog tima je da bude dostupan, da saraduje sa centrima za socijalni rad, policijom i tužilaštvom, da prikupi sve relevantne informacije o slučaju, ukoliko je neophodno da organizuje hitno zbrinjavanje deteta, odnosno uklanjanje iz bezbednosno ugrožavajuće situacije (Protokol Centra za zaštitu dece i odojčadi, 2006).

SISTEM SOCIJALNE ZAŠTITE U REPUBLICI SRBIJI

Pokretanje službi socijalnog rada je često bilo motivisano ratnim posledicama. Nakon srpsko-turskih ratova u 19. veku, veliki broj dece ostao je bez roditeljskog staranja. Ovo je pokrenulo inicijativa da se uvede državna briga o ovakvoj deci. Nakon I i II svetskog rata, takođe je veliki broj dece ostao bez roditeljskog staranja što je dovelo do pokretanja rada socijalnih službi. Tokom XX veka došlo je do formiranja profesionalnog socijalnog rada i usluga u zajednici. Centri za socijalni rad su u periodu svog osnivanja od 1957- 1968. godine imali karakter stručnih službi. Primenom pedagoškog, psihološkog i socijalnog rada pružali su usluge i zaštitu svojim korisnicima. Centri za socijalni rad preuzimaju pravno- upravne poslove u sferi socijalne zaštite od momenta donošenja Zakona o organu starateljstva (1968). Od 2000-tih dolazi do reforme sistema socijalne zaštite.

Reforma sistema socijalne zaštite

Od 2000. godine u Republici Srbije se pristupa radu na reformama socijalne zaštite. Jedan od pravaca reforme bio je usmeren na institucionalni smeštaj odojčadi, dece i omladine, a naročito na deinstitutionalizaciju i transformaciju institucija za smeštaj. Reforme su podrazmevale formiranje radnih grupa koje su se sastojale od stručnjaka iz zemlje i inostranstva, univerzitetskih profesora, nevladinog sektora i predstavnika vlasti. Intenzivno je rađeno na deinstitutionalizaciji od 2001. do 2013. godine sa ciljem da se smanji pritisak na smeštajne kapacitete u institucijama socijalne zaštite, odnosno da se smanji broj korisnika u sistemu socijalne zaštite. U cilj transformacija institucija za smeštaj išlo se u pravcu poboljšavanja kvaliteta usluga smeštaja i nege onih koji nemaju kud, osim da budu u institucionalnom smeštaju. Namera ovih pokušaja primarno je bila očuvanje dečije bezbednosti, odnosno obezbeđivanje stabilnog rasta i razvoja, koliko je moguće, zaštita njihove ličnosti, zaštita od daljih vidova zlostavljanja i zanemarivanja. Rađeno je na tome da se siblizi ne razdvajaju, osim ako za to ne postoji neki konkretan razlog (npr. zlostavljanje). Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike (danas pod nazivom Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja), je 2006. godine donelo dokument „Mere za otklanjanje nepravilnosti u vršenju poslova smeštaja dece i omladine u ustanove socijalne zaštite”. Ovim dokumentom je predviđeno da su ustanove za smeštaj dece kao i centri za socijalni rad odgovorni da za smeštanje dece koja su mlađa od osamnaest godina života, traže mišljenje nadležnog ministarstva. Predviđeni su i rokovi u okviru kojih je neophodno pribaviti saglasnost ministarstva za smeštaj deteta. Centar tre-

ba da razmotri sve mogućnosti za smeštaj deteta pre smeštanja u ustanovu socijalne zaštite (Žegarac, 2014).

„Gate keeping“ – „Čuvar ulaza“

Sistem socijalne zaštite treba da se prilagodi problemima sa kojima su deca suočena. Zadatak ovog mehanizma jeste da omogući smeštaj deci kojoj je on neophodan, da ograniči ulaza u smeštaj i da omogući izlazak iz smeštaja kada za to dođe vreme. Ovaj mehanizam mora da bude funkcionalan u svim fazama pružanja usluga, počev od upućivanja pa do izlaska iz sistema socijalne zaštite. Da bi se uspostavio mehanizam „čuvar ulaza“ potrebno je obezbediti kvalitetnu procenu stanja snaga i rizika, revidiranje plana, kvalifikovano osoblje za sprovođenje procene, monitoring i reevaluacija odluka (UN Childrens Fund and World Bank, 2003).

Tabela 1 - Deo domova za odojčad, decu i mlade u Republici Srbiji

Dom; mesto	Kapacitet	Godina osnivanja	Starosna struktura
“Angelina-Gina Kojić” Zrenjanin	60+8	1960.	Od 7 god.-18+
“Vera Radivojević” Bela Crkva	107	1960.	Od 7 god.-18+
“Duško Radović” Niš	96+10	1984.	Od 7 god. - 18+
“Jefimija” Kruševac	72	1955.	Od 7 god. -18+
“Miroslav Mika Antić” Sombor	80	1981.	Od 14 god. - 18+
“Petar Radovanović” Užice	96	1982	Od 7 god. -18
“Spomenak” Pančevo	93	1961.	Od 14 god. -18+
“Dragutin Filipović Jusa” Beograd	30+10	1963.	Do 7 godina
“Drinka Pavlović” Beograd	96	1955.	Od 7 god.-18

“Jovan Jovanović Zmaj” Beograd	72	1989.	Od 7 god.-18
“Moša Pijade” Beograd	96	1957.	Od 7 god.-18
Dom za srednjoškolsku i studentsku omladinu Beograd	50	1999.	Od 14 god.-18+

Republički zavod za socijalnu zaštitu na godišnjem nivou objavljuje izveštaje pod nazivom “Izveštaj o radu ustanova za smeštaj dece i mladih”. Prema poslednjem izveštaju, koji je izašao u julu 2017. godine, na domskom smeštaju se nalazi blizu 3.000 dece. Broj zaposlenih stručnih radnika iznosio je 1.424 zaposlena, što je smanjenje u odnosu na prethodne godine (Izveštaj o radu ustanova za smeštaj dece i mladih, 2017).

IZDVAJANJE DETETA IZ BIOLOŠKE PORODICE

Iako se dete izdvaja iz biološke porodice u situacijama kada mu je bezbednost ugrožena, sam čin za njega može biti traumatsko iskustvo. Izdvajanje zahteva prethodnu pripremu u vidu pažljivog planiranja i procene kako bi sve strane u procesu imale neophodne informacije. Ako se dete smešta u rezidencijalni smeštaj nužni su podaci o detetu i njegovoj biološkoj porodici, dok sa druge strane roditeljima treba reći u koju se ustanovu dete smešta. Sve informacije u ovom procesu moraju ostati poverljive. Potrebna je prethodna priprema deteta pre samog čina izdvajanja kako bi ono, koliko je moguće, prihvatilo situaciju u kojoj se našlo. To se može uraditi savetodavnim razgovorom sa detetom, sa roditeljima, poseta ustanovi u kojoj će dete biti smešteno, davanjem svih mogućih informacija o procesu izmeštanja i sl. Ove pripreme su neophodne kako bi se izbegle moguće trauma usled separacije. Tokom celog procesa nužno je na prvo mesto staviti najbolji interes deteta (Brandon, 2008).

Najbolji interes deteta

Sve aktivnosti usmerene ka detetu moraju odražavati njegov najbolji bezbednosni interes. Kako bi se zadovoljile potrebe i prava deteta moraju se uzeti u obzir sve raspoložive intervencije. Izuzetno je važno omogućiti detetu da izrazi svoje mišljenje,

da se čuje njegov glas, njegove potrebe, u skladu sa njegovim razvojnim kapacitetima. Prilikom izdvajanja deteta iz porodice i razmatranja alternativnog smeštaja mora se sagledati celokupna situacija. To se odnosi na okolnosti u kojima se dete nalazi, njegov razvoj, sredinski faktori, kulturni faktori, potrebe deteta. "Svako je dužan da se rukovodi najboljim interesom deteta u svim aktivnostima koje se tiču deteta" (Porodični zakon Republike Srbije, 2005). Prema navodima Komiteta za prava deteta u Republici Srbiji, princip najboljeg interesa se ne primenjuje dovoljno u praksi delom iz nerazumevanja, delom zbog pogrešnog tumačenja (Zaključni komentari Komiteta za prava deteta u RS, 2008). Od 2008.godine u centrima za socijalni rad primenjuju se procedure za planiranje stalnosti. Stalnost se sastoji iz tri dela, fizička, zakonska, relaciona stalnost. Stalnost podrazumeva da dete ima sigurno okruženje, da ima zakonski i društveni status, da su uvažene njegove potrebe. Planom stalnosti se određuje u kom vremenskom period se može ostvariti neki od ciljeva, a u skladu sa najboljim interesom deteta. Plan stalnosti započinje sa prvim kontaktom zaduženog radnika sa detetom i traje tokom celog rada na slučaju (Centar za prava deteta, 2013).

Postupak procene deteta u riziku

Stručni radnici centra za socijalni rad, u svakom slučaju koji se tiče dece dužni su da izvrše procenu. Postupak procene pokreće se po službenoj dužnosti. Procena se posebno vrši kada je ugrožena: bezbednost deteta, njegovo zdravlje, zadovoljavanje osnovnih egzistencijalnih potreba, razvojnih potreba i sl. Postupak procene završava se kreiranjem plana usluga i mera stalnosti koji obuhvataju i mere za pomoć i podršku roditeljima, pod uslovom da je to u najboljem interesu deteta i da ne ugrožava njegovu bezbednost (Ministarstvo prosvete Republike Srbije, 2007).

IMPLIKACIJE ZA PROCENU KVALITETA INSTITUCIONALNOG ZBRINJAVANJA

Institucionalna zaštita može se razlikovati među različitim institucijama i državama, pa čak i u jednoj državi tokom protoka određenog vremena. Razlog tome može se ogleđati u društvenom uređenju, kulturnim navikama, etničkim principima. Informacije o prirodi i kvalitetu brige u institucijama uglavnom se dobijaju iz različitih izveštaja, istraživanja, protokola i sl. Što dovodi do činjenice da dobijeni podaci mogu biti nekompletni ili dati nepotpunu sliku o funkcionisanju ustanova koje se bave zbrinjavanjem. Ali, sa druge strane izveštaji, istraživanja, protokoli, dali su neke zajed-

ničke karakteristike samih institucija koje se bave zbrinjavanjem dece, koje naravno mogu varirati. Tako se kao jedna od karakteristika javlja činjenica da publikacije koje se odnose na prikaz rada ovih institucija (bilo one objavljene od strane stručnih radnika, kreatora politike ili stručnjaka koji se bave ovom temom), veći fokus daju zbrinjavanju odojčadi i dece, u smislu njihovog funkcionisanja u instituciji, nego starijoj deci koja takođe nalaze na zbrinjavanju. Osim toga ono što je karakteristika u većem broju institucija jeste da na jednog stručnog radnika ide veća grupa dece nego što bi trebalo. Stoga se postavlja pitanje da li su sva deca zbrinuta na jednak način, da li se svakom od njih posvećuje dovoljno pažnje, odnosno da li su u potpunosti bezbedna. Sa druge strane deca su izložena prolazu velikog broja ljudi kroz instituciju, bilo da su u pitanju različiti vaspitači, socijalni radnici, psiholozi, volonteri, pripravnici, donatori. Ovo mnoštvo kontakata može negativno reflektovati na samu decu jer su razapeta između različitih tipova ljudi. Problemi u ovoj fazi nastaju kada se deca vežu za njih i iznova se osećaju napušteno kada se ti kontakti prekinu. Ovaj začarani krug za posledicu može imati promene kao što su, emotivne oscilacije, povlačenje u sebe, asocijalni tipovi ponašanja, poremećaji pažnje i slični problem u mentalnom zdravlju dece (Corby, 2000.).

Takođe jedna od karakteristika života u instituciji, kada je u pitanju otvoreni tip zaštite, je manjak kontrole u kretanju dece, što može uticati na njihovu bezbednost i dobrobit. Kada je u pitanju zatvoreni tip zaštite problem je što deca nemaju dovoljno razvijene veštine za funkcionisanje u “realnom” svetu (Groark, 2015).

UTICAJ INSTITUCIONALIZACIJE NA RAZVOJ DECE

Deca koja se nalaze na smeštaju u institucijama, jedna su od bezbednosno naranjivijih grupa u svakom društvu. Institucionalizacija na različite načine utiče na celokupan razvoj deteta. Na razvoj dece u instituciji utiču brojni faktori. Dok neka deca mogu ispoljiti različite vidove atipičnog ponašanja ili biti više izložena negativnim uticajima ali i zlostavljanju, druga deca mogu pokazati izuzetnu otpornost (Bakermans-Kranenburg, 2015).

Deca koja odrastaju u različitim tipovima alternativnog smeštaja su u većem riziku od ispoljavanja slabijeg napretka u razvojnom smislu. U mnogim institucijama odgojno okruženje karakteriše strukturalno zanemarivanje, usled rutinske nege, višestrukih smena stručnih radnika, velikog broja dece. Ipak, čini se da čak i u institucijama, neka deca mogu izbeći negativne posledice rane deprivacije i uspeti razviti sigurne pa čak i stabilne veze (Nelson, 2007).

Institucionalni smeštaj ne mora uvek značiti da pruža bezbednost i zaštitu deci. Ona i dalje mogu podleći nasilju, zlostavljanju i zanemarivanju. Deca smeštena u institucije, često su „oštećena“ ili „načeta“ traumatskim iskustvima. Iako su izmeštena iz primarne porodice radi njihove zaštite i bezbednosti, to ne znači da takva iskustva ne mogu da se nastave i u instituciji. Veći rizik od nasilja i zloupotrebe jednim delom se može objasniti strukturalnim zanemarivanjem, manjom ili čak i nedostatkom emotivne uključenosti stručnih radnika, vršnjačkim nasiljem. Deca mogu biti premeštana iz institucije u instituciju ili čak ceo život biti u instituciji što doprinosi nemogućnošću formiranja stabilnih i kontinuiranih veza. Problem jeste i tzv. „sindrom sagorevanja“² kod stručnih radnika, koji usled stresa, preopterećenosti, iscrpljenosti mogu u potpunosti zanemariti potrebe i dobrobit dece ili svoju frustraciju ispoljiti na njim, nasilnim ophođenjem (Alink, 2014).

Bezbednost i stabilnost dece u institucijama su kompromitovane sistemskim ograničenjima. Tome doprinosi i činjenica da deo osoblja u ovim institucijama nezadovoljava potrebne kvalifikacije neophodne za negu i brigu o deci sa složenim potrebama (deca sa problemima u ponašanju, mentalnim smetnjama, deca koja zloupotrebljavaju supstance...). Iz toga proizilazi da potrebe dece nisu ispunjene ili su ispunjene na neadekvatan način. Deca tada mogu ispoljiti ponašanje koje ide iz krajnosti u krajnost, kao što je eksplicitno seksualno ponašanje, nasrtanje na zaposlene u instituciji, uništavanje imovine, fizičko i verbalno agresivno ponašanje, povlačenje u sebe, razvijanje ili produbljavanje različitih vidova patologije (Doyle, 2014).

ZAKLJUČAK I DISKUSIJA

Danas je veliki broj dece suočen sa nekim oblikom zlostavljanja i zanemarivanja. Veći procenat dece koja su sa tim suočena prolaze kroz sistem socijalne zaštite. Deca mogu biti ugrožena u primarnim porodicama usled različitih oblika zlostavljanja, zloupotreba i zanemarivanja (fizičko, seksualno, emocionalno zlostavljanje, zanemarivanje, eksploatacija deteta...). Sistem socijalne zaštite je taj koji štiti bezbednost dece i donosi odluke o izmeštanju. Koraci koji se preduzimaju jesu procena snaga i rizika, odluka o izmeštanju, pružanje podrške roditeljima, sve dok to ne ugrožava bezbednost deteta. Forma alternativnog smeštaja su različite od srodničkog smeštaja, usvojenja, hraniteljstva, zamenske porodice, pordične grupe za odgoj, do rezidencijalnog

2 „Burnout sindrom“ je posledica hroničnog ili nagomilanog stresa kao i psihofizičke iscrpljenosti. Može se javiti i kao posledica preteranog rada, konflikata na poslu gde osoba doživljava hronični stres. Što može dovesti do brojnih psihosomatskih tegoba.

smeštaja. I same forme alternativnog smeštaja nisu idealno rešenje, jer i one sa sobom vuku specifične izazove (ponavljanje obrazaca zlostavljanja i zanemarivanja, eksploatacije, ispoljavanje asocijalnih ponašanja, agresivnih ispada, eksplicitnih seksualnih ponašanja...).

Pored sve dobrobiti koje nosi alternativni vid smeštaja dece, u pogledu zaštite bezbednosti i pružanja mogućnosti optimalnog razvoja, primetno je da postoje i neki propusti kao i prioriteti koje treba ispoštovati kada su u pitanju ovakvi vidovi zbrinjavanja dece. Ono što je neophodno uraditi jeste povećanje broja stručnih radnika, edukacija stručnih radnika, posebno u radu sa mentalno obolelom decom, edukacija za oblast praktičnog rada sa decom koja imaju problem u ponašanju. Između ostalog, neophodno je izmestiti neke od ustanova za domski smeštaj na druge lokacije, na periferiju. Razlog tome jeste postojanje više ustanova koje su otvorenog tipa, što smanjuje mogućnost kontrole kretanja i funkcionisanja dece. Od izuzetne važnosti je unaprediti deinstitutionalizaciju. Kako se u praksi pokazalo priprema dece za izlazak iz sistema nije potpuna. Vidan je nedostatak podrške kako ustanove tako i spoljne podrške. Od izuzetnog je značaja uključiti decu u proces donošenja odluka koje se tiču njihovog života, kako bi se uočile njihove snage ali i otpori, dozvoliti da se čuje njihov glas. Ono što je nedostatak ustanova koje pružaju alternativni smeštaj jeste ili preopterećenost ili nepopunjenost smeštajnih kapaciteta, ali i smeštaj različitih kategorija dece, kao i dece sa različitim nivoom podrške u istu ustanovu. Sa druge strane javlja se problem nedostatka ustanova koje će vršiti smeštaj određenih kategorija dece. Primetna je inertnost centara za socijalni rad u pružanju podrške i pomoći funkcionalnim roditeljima, koji imaju kapacitete za brigu koje treba osnažiti, kojima bi dece mogla da se vrate po izlasku iz sistema. Ono na čemu treba raditi da bi se poboljšao kvalitet života dece u instituciji jeste i prorada traumatskih iskustava, podsticanje ka završavanju obrazovnog procesa, pomoć deci da usvoje osnovne higijenske navike, učiniti veći napor kako bi se deca osećala bezbedno u instituciji.

LITERATURA

Euser, S., Alink, L. R., Tharner, A., van IJzendoorn, M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2014). Out of home placement to promote safety? The prevalence of physical abuse in residential and foster care. *Children and Youth Services Review, 37*, 64-70.

Berg, I. K., & Kelly, S. (2000). *Building solutions in child protective services*. New York: Norton.

Brandon, M., & Thoburn, J. (2008). Safeguarding children in the UK: a longitudinal study of services to children suffering or likely to suffer significant harm. *Child & Family Social Work, 13*(4), 365-377.

Bakermans-Kranenburg, M. J., Dobrova-Krol, N., & van IJzendoorn, M. (2012). Impact of institutional care on attachment disorganization and insecurity of Ukrainian preschoolers: Protective effect of the long variant of the serotonin transporter gene (5HTT). *International Journal of Behavioral Development, 36*(1), 11-18.

Corby, B. (2000). *Child abuse: Towards a knowledge base (2nd ed.)*, Buckingham, Philadelphia, PA: Open University Press.

Centar za prava deteta (2013). Vaspitna mera pojačan nadzor. Preuzeto sa: <http://cpd.org.rs/publikacije/#dokumenti> (Pristupljeno 01.10.2018).

Doyle, J. (2014). Residential care service for children, Victorian-Auditor General, Melbourne, pp. 10-14.

Groark, J., & McCall, R. (2015). Research on Institutionalized Children: Implications for International Child Welfare Practitioners and Policymakers. *University of Pittsburgh, 73*(3), 2-5.

Nelson, C. A., Zeanah, C. H., Fox, N. A., Marshall, P. J., Smyke, A. T., & Guthrie, D. (2007). Cognitive recovery in socially deprived young children: The Bucharest Early Intervention Project. *Science, 318*(5858), 1937-1940.

Obretković, M. (2002). *Prava deteta - prava čoveka*. Beograd: Dosije i Udruženje pravnika Srbije za socijalno parvo.

Ministarstvo prosvete Republike Srbije (2007). Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u vaspitno-obrazovnim ustanovama. Preuzeto sa: http://www.skola23maj.edu.rs/Posebni_protokol_nasilje.pdf. (Pristupljeno 02.10.2018.).

Milosavljević, M. (1998). *Nasilje nad decom*. Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Službeni glasnik RS (2005). Strategija razvoja socijalne zaštite. Preuzeto sa: <https://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/strategije/Strategija%20razvoja%20socijalne%20zastite.pdf>.

Porodični zakon, ("Sl. glasnik RS", br. 18/2005). Dostupno na: <https://www.lls.rs/attachments/Porodicni%20zakon.pdf>. (Pristupljeno 03.10.2018.).

Zakon o socijalnoj zaštiti, ("Sl. glasnik RS", br. 24/2011). Preuzeto sa: <https://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/Zakon%20o%20socijalnoj%20zastiti.pdf>. (Pristupljeno 03.10.2018.).

UNICEF (2009). UN Guidelines for the Alternative Care of Children. Preuzeto sa: https://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English.pdf.

General Assembly Guideline 64/142, *Guidelines for the Alternative Care of Children*, A/64/434 (12 February 2010). Dostupno na: https://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English.pdf. (Pristupljeno, 03.10.2018.).

Žegarac, N., i drugi. (2014) *U lavirintu socijalne zaštite*. Beograd: Centar za istraživanje u socijalnoj politici i socijalnom radu.

Žegarac, N. (2004) *Deca koja čekaju – izazovi i trendovi profesionalne prakse u zaštiti dece od zlostavljanja*. Beograd: Save the children UK i Centar za prava deteta.